

könyv
könyvtár
könyvtáros

1999
június

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

8. évfolyam 6. szám

1999. június

Tartalom

Könyvtárpolitika

A nem nyilvános könyvtárak és a könyvtári törvény (Beszámoló egy szakmai tanácskozásról) 3

Pálvölgyi Mihály: Az információmenedzsment Phare projekt (1996–98) és tanulságai 10

Műhelykérdések

Ungváry Rudolf: Osztályozási rendszerek a világhálón 28

Konferenciák

Fejős László: A Networkshop '99 számítástechnikai konferencia 36

Nagy Attila: Olvasásfejlesztés iskolában és könyvtárban 53

Könyv

Lipták Pál egyszemélyes múzeumáról 58

Lapunk e számában Lipták Pál festményeiből válogattunk.

From the contents

Libraries not open to the public and the library law (Report on a conference) (3);

Mihály Pálvölgyi: About the experiences of the PHARE program of information management (10);

Rudolf Ungvári: Classification schemes on the Web (28)

Cikkeink szerzői

Fejős László, az OSZK–KMK munkatársa; *Nagy Attila*, az OSZK–KMK osztályvezetője; *Pálvölgyi Mihály*, a BDTF tanszékvezető tanára; *Ungváry Rudolf*, az OSZK munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 99.106

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 3000 forint. Egy szám ára 250 forint

HU-ISSN 1216-6804

A nem nyilvános könyvtárak és a könyvtári törvény

A fenti címen rendezte meg az MKE idei tavaszi konferenciáját május hatodikán, az ELTE Tanárképző Főiskola Markó utcai épületében. A konferenciát az MKE alelnöke vezette. Bár a rendezvény címét sokan vitatták mind az előadók, mind a hozzászólók részéről, még hozzá több szempontból is, e sorok írója azt kifejezetten jónak és a tárgyra leginkább rámutatónak érezte. Mert miről is volt/van szó? A könyvtári törvény, mint címe is mutatja (törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről) nem „könyvtári törvény”, de és amennyiben mégis az (egyik főrésze a könyvtárról intézkedik), úgy nem általában szól a könyvtárakról, hanem „csak” a nyilvános könyvtári ellátásról beszél. És épp ez a punctum saliens (vagy ahogy újabban ezt a közkeletű szólást magyarítani szokás, az „ugrópont”). Anélkül hogy elébe kívánnánk vágni a konferencia ismertetésének, szólunk kell az azt megelőző, sőt az azt létrehívó várakozásokról, enyhén ködös, ám annál nagyobb érzelmi-indulati telítettségű elképzelésekről. A törvény – vélik igen sokan – a nyilvános könyvtárakról szól, pontosabban *csak* róluk. Kihagyta, lekezelte, hosszú távon ellehetetlenítette a nem nyilvános könyvtárakat. Ez utóbbiak mostohagyerekek, és ez a mostohaságuk immáron kodifikáltatott, eleve meglévő hátrányos (ők így érzik) helyzetük meg- és kimerevített, a törvény ellenükre jár. Ez így nem maradhat, ez ellen fel kell emelni a hangot, szólni, sőt kiáltani kell. A konferenciát szervezők jól érzékelték ezt a hangulatot, és, nem lévén hívei az egymás közti morgolóadásoknak, vádaskodásoknak, a nem nyilvános peturbánoskodásnak, teret, fórumot biztosítottak a kérdések civilizált, szakszerű, „európai” megvitatásának, a nézetek szabad cseréjének, a konszenzuseresés praktikus és illendő módozatainak. Ezért és így jött létre a konferencia, valószínűleg az egyik legfontosabb, konferenciákban éppen nem szegény könyvtári közéletünkben. Mintaszerűen alakította ki programját is a szervező alelnök, *Balogh Mihály*. A törvényért leginkább felelős *dr. Skaliczki Judit* volt a főelőadó (mindenki tudja, hogy egy törvény sem köthető egyetlen ember nevéhez, mégis szinte minden törvény nevesítve van, ha nem is jogszabályszerűen, de a kollektív tudatban és a történettudományban is, ez a törvény – mármint a könyvtári része – pedig egyértelműen *dr. Skaliczki* nevéhez kötődött, a könyvtárosi tudatokból immár kitörölhetetlenül, bármennyireszabódik-tiltakozik is *dr. Skaliczki*, és bármennyi igazsága is van, amikor szakmai konszenzusról szól, munkatársait említi nyomatékosan. Az ő nagyreferátumát a nem nyilvános könyvtárak legfőbb képviselőinek-csoportjainak (régebben azt mondhattuk volna: hálózatainak) vezérképviselői korreferálták, majd ennek az elvben teljes anyagnak a birtokában bontakozott ki a vita. Az elgondolás mintaszerű volt, a tárgynak a leginkább megfelelő, egy kicsiny baki mégis csúszott belé. A korreferátumok készítői nem ismerték

Skaliczki dr. előadásának szövegét, így valójában nem korreferáltak, hanem azt olvasták fel, amit odahazai (nem nyilvános könyvtári) környezetükben, hogy ne mondjuk, magányukban megfogalmaztak. Ez persze nem lett volna túl nagy baj, de – nem tudván anticipálni Skaliczki dr. mondandóit – a korreferátumok igen sokszor nyitott kapukat döngettek, azt támadták, aminek semmisségéről Skaliczki dr. hitelesen szóllott már, azt kérdezték, amire volt válasz stb. (Persze igen nehéz egy kész előadást az utolsó pillanatban átalakítani. Gyakorlatilag lehetetlen.) De volt haszna is ennek a „mellébeszélésnek”, pszeudokorreferálásnak, hisz az „jött ki” az előadóból, aminek ki kellett jönnie, legfőbb bajaikról szóltak, nem kellett nézeteiket röptiben módosítaniuk, kivásalniuk.

Skaliczki dr. természetesen tudatában volt annak, hogy milyen konferencián kell főelőadást tartania. Nem stilizált, előadása nem védekező, hanem nagyonis tárgyyszerű és józan volt. Epikus merítésű, szép, objektív, tárgyyszerű előadás volt, amely nem vitte el a témát az absztrakciók világába, de nem is hagyta a minden napok kicsinyes kontroverzáiának saráiban vergődni. Elsőként ezt az előadást rekapitulálnánk, persze mintegy csak dióhéjban.

Az előadó mindenekelőtt örömeinek adott hangot. Azt vázolta, hogy a gondokat, problémákat, aggályokat (stb.) mindenkor meg kell beszélni. Csak a kommunikáció teheti láthatóvá, mi is „forog a szőnyegen”. E kommunikáció alapszabálya pedig az lehetne az ő javaslata szerint, hogy a szembenálló felek tételizzék fel a másikról, hogy nem kicsinyes indokok-szándékok motiválják. Tételizzük fel a jóakaratot róla, és – legalábbis így induljunk bele a szembesítésbe. E módszertani megfontolás után mondotta el Skaliczki dr., hogy a címet elhibáztottnak tartja. A törvényről ugyan lehet beszélni, de az kész, elfogadtatott, érvényes. A követő jogszabályok is hozzá fognak – kényszerűen, kötelezően – illeszkedni. Itt és most arról érdemes beszélni, hol és milyen helye van a nem nyilvános könyvtáraknak a könyvtári rendszerben. Mert e rendszerben van a helyük, sőt igen jelentős, és tévedés azt vélni, hogy a törvény kizárta a nem nyilvános könyvtárakat. Előbb azonban arról érdemes szólni, hogy mit sugall a törvény szelleme, mi volt a törvényalkotók szándéka. Ez pedig, és ez alapvető, az, hogy *ma a könyvtári rendszer egy a tényleges érdekeken nyugvó egységes rendszer, méghozzá olyan, amely az együttműködésen alapul*. Ennek a bázisnak, ennek a talapzatnak a létrejöttét, szükségszerűségét vázolta azután az előadó, kitűnő és lényeglátó történeti analízis segítségével. Szólt arról, hogy a nyolcvanas években a szaksajtó is, a könyvtárosi köztudalom is zengett (és szinte másról sem zengett) az együttműködésről, a kooperációs körökről, a közös érdekekről stb. A könyvtári tvr. is ettől volt hangos, ám mindennek semmi, de az égvilágon semmi alapja nem volt. Nem volt együttműködés, nem működtek a kooperációs körök, az egész felhőkakukkárnak bizonyult, nem valósult meg belőle semmi. A tvr. szabályozta kodifikálta az együttműködést, de együttműködés nem volt, nem is lehetett. Nos, mondta Skaliczki Judit, nyilvánvaló, hogy nem az együttműködés szlogenjére, hanem tényleges együttműködésre van szükség. Ez pedig csak érdeken alapulhat. Szólt arról is, hogy milyen kaotikus helyzet jellemezte a kilencvenes évek legelejét. A könyvtárugy abszolút bizonytalanságban leledzett. Ez a bizonytalanság persze kvadrált az ország bizonytalanságával, annak része, alrendszere, mintegy albizonytalansága, alkaotikussága volt. Voltak törvények, jogszabályok, amelyekről

igen sokan úgy vélték, régóta nem érvényesek, holott hatályban voltak. Persze senki sem tartotta be őket, megszűnt, szünetelt a jogszabályok tisztelete, az ilyes-
mik legfeljebb a kiskapuk keresésére, ürügyként szolgáltak. Hogy mindez nem a jogállamiság felé mutatott, nyilvánvaló. Valamint az is, hogy kényszerűen egyre
nőtt a szakadék a „papírforma” és a valós helyzet közt. Az elbizonytalanodásra
mi sem jellemzőbb, mint hogy egy ilyen mondat – a demokratikus társadalom
alapintézménye a könyvtár – el sem hangozhatott volna. A könyvtáraknak nem
csekély de abszolút semmi érdekérvényesítő szerepe, lehetősége nem volt. (Kit
is érdekelt volna az információhoz jutás elvi fontossága, amikor a mindennapi
életért kellett küzdeni.) A könyvtárak társadalmi szerepe minimális volt, és –
természetesen elbizonytalanodott, szinte semmissé vált jövője, jövőképe is. Az
OCLC 1989-es New-York-i konferenciáján a fő kérdésre: lesz-e még a jövőben
könyvtár?, lesz-e még ilyen intézményre a jövőben szükség? – igen sokan vála-
szoltak egyértelmű és határozott *nem*-mel. És minálunk még ügyebb volt a hely-
zet. Belső és külső tényezők tehát egyaránt azt parancsolták, hogy a mellényt újra
kell gombolni. Ki kell (ett) lépni a hagyományos könyvtárkép bűvöletéből (kivált,
mivel az egyáltalán nem bizonyult bűvöletesnek) és egészen új típusú útra, utakra
kellett lépni. Hisz az akkori konferenciák másról sem szóltak, mint hogy nem
működik a könyvtári rendszer. (Ezúttal persze nem a fenntartásról, a pénzről
van szó.) Nincsenek központi szolgáltatások, nincsen kötelesepéldány, nincsen...
a sor hosszan folytatható. Egyre nőtt a szakadék a nyugati és a magyar könyvtárak
között. Információtechnológiailag is, egyébként is. A lemaradás behozhatatlan-
nak tűnt, sok külföldet járt hazai könyvtári vezető vélte úgy, hogy a lemaradás

legalábbis harminc-negyven év. Ebben a szituációban, jóllehet a szakmát belső acsarkodások is szaggatták, a pozitív gondolkodásúak előtt nem volt kétséges, hogy „lépni kell”. Könyvtári törvényre van szükség, amely alapot és keretet nyújthat a továbblépéshez, a válságból való kilábaláshoz. Nagy szerepe volt az MKE-nek is, az Informatikai és Könyvtári Szövetségnek (akkor Kamara) is abban, hogy megbeszéléseket szerveztek a törvényelőkészítés jegyében. Kicsiny zökkenővel bár, de megerősödött a politikai szándék is ebben a vonatkozásban. Eljött a törvényalkotás ideje. És ebben a szakma teljesen egységes volt. Kerettörvényre van szükség, vélte-tudta mindenki, amely megtölthető azután tartalommal, amely betartható (és persze betartandó) lesz- legyen. A jogállamiság végülis a törvény tiszteletén alapul. De nyilvánvaló volt az is, hogy a törvénynek betarthatónak kell lennie. A terület érdekeit kell hogy képviselje, a terület problémáit, állását kell hogy tükrözze, valamint – persze – azt is, hogy azért volt egy rendszerváltás, egy társadalmi-gazdasági-politikai fordulat. Nem lehet a húsz évvel korábbi, egészen más helyzetből és követelményekből kiindulni, azokhoz igazodni, azokat leképzezni. Azt a képet kell a törvénynek meghatároznia, megfogalmaznia, amely a könyvtárak jövőjét jelenti, ami felé mennie kell a könyvtárügynek, ami a könyvtárak küldetését jelenti és fogja jelenteni. Ezt a törvény nagyon határozottan leszögezi, amikor kimondja: az információs társadalom alapintézménye a könyvtár. Valamint azt, hogy a könyvtár(ügy) fejlesztése stratégiai jelentőségű. Ez a két mondat presztízst ad. Egészen más, a régitől eltérő típusú-jellegű-hatékony-ságú érdekérvényesítésre ad módot. És ebben érzékelhető, kitapintható a szakmai konszenzus.

Ezt követően Skaliczki Judit arról szólt, sokszorosan dokumentáltan, hogy a törvényben nem könyvtárakról van szó, hanem könyvtári rendszerről. Ezt talán nem lehet elég sokszor hangsúlyozni. A rendszer a kulcsszó. Különösen fontos e tekintetben (is) a törvény 5. §-a. E paragrafus nem egy bekezdéséért harcolni, küzdeni kellett. Éspedig éppen azért, hogy „önök ne maradjanak ki”. (Emlékezzünk a punctum saliensre.) Hisz e bekezdésekben fogalmazódik meg az, hogy a törvény hatálya kiterjed a nem nyilvános könyvtárakra is. A törvény épít mindazokra a könyvtárakra, amelyek együttműködő szolgáltatóként kapcsolódnak a rendszerbe. Helyük, tekintélyes helyük van benne. Hisz együttműködő, szolgáltató könyvtárak rendszerét kívánja a törvény megvalósítani és nem izolált könyvtárakról szól. De a könyvtárügy egységét húzza alá az a kormányrendelet is, amely a kultuszminiszter hatáskörét fogalmazza meg. E kormányrendelet 2. §-ának ötödik bekezdése azt fogalmazza meg, hogy a miniszter: ellátja a könyvtári tevékenység és a nyilvános könyvtárak ágazati irányítását. Ez magyarul azt jelenti, hogy ha egy fenntartó könyvtárat tart fenn, és ez a könyvtár működik, akkor a kulturálisminiszter ágazati irányítása alá tartozik. Az egység – jogszabályi szinten – tehát adott.

És ezt az egységet explikálta azután Skaliczki Judit, elmondva – egy kedves, Kovács Mátéra utaló, szerető iróniával teli allúzióval –, hogy koncentrikus körről van szó- Szolgáltatási kapcsolatokban álló könyvtárak rendszeréről. Egy igen széles körről, amelyben a nem nyilvános könyvtárak (is) vannak, és amely könyvtárak szolgálatnak használóik számára, ám már jóval kevésbé, vagy egyáltalán nem a könyvtári rendszer más tagjai számára. Egy kisebb, de még mindig igen tekintélyes körről, a nyilvános könyvtárak köréről, amelyek ide is, oda is

szolgáltatnak, és egy még kisebb körről, az ODR könyvtárak köréről, amelyeknek törvényben rögzített kötelessége az olyan szolgáltatás, amely a másik két körnek nem. E kötelességeik teljesítése forrásokkal biztosított, ám egyúttal – értelemszerűen – szankcionálható is. Ez a három koncentrikus kör, ez a három egymásra épülő dimenzió szerves, organikus egységet képez. És ebből a rendszerszerű felépítésből következik, hogy miként kell a támogatásokkal bánni. Mivel az az alapelv, hogy feladatokat kell ellátni és nem intézményeket fenntartani, logikusak a következmények. A nem nyilvános könyvtárak esetében a fenntartást a törvény nem teszi kötelezővé. A fenntartó vagy vállalja, hogy fenntartja a könyvtárt, könyvtárakat, vagy sem. De ahol van könyvtár, ahol az működik („tevékenységet végez”), ott érvényesíthetők a szakmai alapelvek. És ha a fenntartó vállalja, hogy betartja a nyilvános könyvtárakra vonatkozó kritériumokat, akkor könyvtára nyilvános könyvtárrá válik. A rendszer flexibilis: be lehet kerülni a rendszerbe és ki is lehet kerülni belőle. Ha egy könyvtár nem tesz eleget annak a feladatnak, hogy állományát folyamatosan fejleszti, pl. nem gyarapít, akkor kikerül a nyilvános könyvtárak köréből. A cél az, hogy jó (működő) könyvtárak legyenek, és én csak azt mondom – mondta Skaliczki dr. – hogy *álvita az, hogy ki nyilvános, és ki nem nyilvános könyvtár.*

A támogatások kérdése összetett. Nagyon sok és sokféle támogatás van. Az előadó nem kívánt számokat sorolni, azok úgyis mindig elég bizonytalanok, mondotta. Tény, hogy sok tízmillió forint támogatás van. A nyilvános könyvtárak támogatása beépült a törvénybe, az ODR könyvtáraké úgyszintén. Persze, nem az alapfeladatok támogatásáról van szó, hanem az azokon túliakéről. A támogatások legfőbb célja, hogy esélyegyenlőség teremtődjön. Hogy a vidéken élő és a pesti könyvtárhasználó esélyei kiegyenlítődjenek. De, tette hozzá, a törvény megszületésének pillanata után azonnal arra gondoltunk, hogy meginduljon és izmosodjon a *könyvtári rendszer egészét illető támogatások szisztémája*. Tavaly támogattuk az egyházi és a főiskolai könyvtárakat – sok évtizedes lemaradást kellett itt pótolni. A telematikai fejlesztésnek sem csak a városi könyvtárak voltak a prioritásai, hanem a főiskolai könyvtárak is, valamint azok az orvosi könyvtárak, amelyek tényleges szakirodalmi információellátást végeznek. Javaslatokat kértünk a különböző szövetségektől, hogy milyen nem nyilvános könyvtárakat kell támogatni. Hisz nyilvánvaló hogy nem menettelhetünk az információs társadalom felé pl. az iskolai könyvtárak nélkül. Nélkülük egyszerűen nem megy. És így tovább.

A törvény kerettörvény. Lehetőségeket biztosít, valóban kereteket, amelyeket tartalommal kell (valóban kell!) megtölteni. A rendszerben helye van minden jól működő, egymással kooperáló könyvtárnak. És minden könyvtárnak lehetősége van támogatások megszerzésére.

Skaliczki Judit előadása után a nyilvánosságból kizárt (?) könyvtárosi területek képviselői jöttek, korántsem egységes, törvényellenes stratégiákkal, hanem különb-különb-féle problémákkal, egyedi vagy egyetemes, speciális vagy teoretikus gondokkal-megfontolásokkal. A legnagyobb sikert kétségkívül az igazságügyi könyvtárak képviselőjében megszólaló *Sümeginé Tóth Piroska* aratta. Cato mondotta – anno –, hogy *ceterum censeo, Cartaginem esse delendam*. Legalábbis Cato-i empházissal szögezte le Sümeginé Tóth Piroska, hogy „ne felejtjük el, mi nem létezőnk”. Nem létezőnk, mondotta, pedig ennyi és ennyi ezer

bíró, ügyvédet, tudományos kutatót, joghallgatót, kívülálló érdeklődőt látunk el, ennyi és ennyi – szuperdrága (joggal utalt rá, hogy a jogi könyvek a legdrágábbak manapság a piacon) könyvet és folyóiratot szerzünk be, ennyi és ennyi szolgáltatást végzünk, ennyi és ennyi katalógust (stb.) építünk... Lehet, mondta, hogy Skaliczki Judit örül annak, hogy rózsa van a tövisen, ám mi azt tapasztaljuk inkább, hogy tövis van a rózsa tövén-szárán. Kell-e különbséget tenni nyilvános és nem nyilvános könyvtár között? Vajon nyilvánosabb-e egy határszéli községi könyvtár, mint bármely megye bíróságáé? Hova jutnak, juthatnak el többen? És ami a kulturális örökséget illeti: vajon nem kulturális örökség-é, ami a mi könyvtárainkban fellelhető? És ha része, akkor miért, hogy mi nem pályázhatunk támogatásra? [Ezzel kapcsolatban lásd, amit a szervezés kicsiny bakijáról mondotunk.] Nem kétséges, hogy Sümeginé Tóth Piroska csodás retorikával megfogalmazott előadása azokat is magával ragadta, akik korántsem értettek egyet vele. De az is igaz, hogy neki ártott legtöbbit, hogy Skaliczki dr. előadásának szövegét nem ismerte (ismerhette) a magáé megfogalmazásakor. Ezért érezhették sokan, hogy *Vajda Erik*, persze sokkal később elhangzó, igen kemény megfogalmazásai elsősorban rajta csattantak. Vajda Erik ugyanis, tárgyilag teljesen igazságosan, hangulatilag azonban talán kíméletlenül, azt mondotta: egy jogszabálytól nem várható el, hogy minden könyvtárfajtát felsoroljon. Az igazságügyi könyvtárak létét senki sem vonta kétségbe [ld. „mi nem létezőnk”]. Minden könyvtárat fenntart valaki. Az állami vagy önkormányzati tulajdonban lévő intézményeket ilyen vagy olyan csatornán keresztül az állam tartja fenn. Nem lehet minden könyvtár fenntartását központi csatornákon keresztül biztosítani, sőt. Valójában a művelődési kormányzat egyedül az OSZK-t tartja fenn.

Konturtalesőbbnek, az ügy meritumát illetően akár elhanyagolhatónak is tűnhettek a főiskolai könyvtárakat vagy a múzeumi könyvtárakat képviselők korreferátumai (*Sipos Magdolna*, az ELTE Tanárképző Főiskola könyvtárának vezetője, a rendezvény háziasszonya, vagy *Zakariás János*). Ők azonban nem arra törekedtek, hogy pro vagy kontra nyilatkozzanak a törvényről, hanem hogy, ha már egyszer terep nyílt, a saját terrénjukról szóljanak. A főiskolai és a múzeumi könyvtárak helyzetéről, helyzetalakulásainak etapjairól, arról, hogy miben is áll egy-egy főiskolai vagy múzeumi könyvtár mibenléte, mire lenne szüksége funkciói kiteljesítéséhez stb. (Előadásuk hosszas ismertetést érdemelne az önértékük okán, terjedelmi korlátaink sajnos ezt nem teszik lehetővé. Pedig olyan gyöngyszemek is elhangzottak, mint – pl. – *Zakariás János*nak a muzeális és múzeumi könyvtárak különbségeit megfogalmazó, telitalálható aforizmája.) Az ügghöz szólt azonban, méghozzá roppant verve-vel, *Kalmárné Morcsányi Rozália*, az MKE Könyvtárostánárok szervezetének – még viszonylag új – elnöke. Aforizmákban, méghozzá telitalálhatóan, ő sem szűkölködött. Az iskolai könyvtárakat sokkal könnyebb jól működő nyilvános könyvtárakká varázsolni, mint nyilvános könyvtárakból iskolai könyvtárakat csinálni – így indított. De persze hamarosan arra tért át, hogy az iskolai könyvtárak túlnyomó többsége nem nyilvános könyvtár. Ők az iskolák – ki-ki a magáé – szerves részei. Ám nem azt mondta, hogy ez baj vagy hátrány, hanem azt, hogy jól van ez így. Ennek így kell lennie. Van ágazati irányításuk, ezt az Oktatásügyi Minisztérium végzi, és ha vannak is bajaik a törvénnyel, az nem a címben szereplő könyvtári, hanem az oktatási. (Ezzel kapcsolatban utalt Balogh Mihály – azóta szinte klasszikussá vált – írásá-

ra, a Törvényen kívül?-re, ld. 3K, 1998. február!). Hisz ez a törvény még azt sem deklarálja, hogy iskola nem működhet könyvtár nélkül. Legérdekesebbnek azonban az a fejtegetése bizonyult, amelyben – Tóth Gyulára hivatkozva – azt pertraktálta: a könyvtári gondolkodás előbbre jár, mint a pedagógiai, de alulfejlettsége miatt azonnal csődöt mond, miheyst kínálata – a korszerű és fejlett kínálat – iránt egyszerre jelentkezik kereslet [ld. a bankot, amelyből mindenki egyszerre kívánja kivenni pénzcsekjéjét!]. A baj persze az, hogy e szórul-szóra vett kereslet napjainkban már jelentkezik. És ugyancsak igen jelentősnek tűntek azon szavai, amelyeket az együttműködésről mondott. Szinte vég nélkül sorolta az együttműködés kölcsönös érdekeken alapuló módozatait iskolai és nyilvános könyvtárak között (nem számoltam, de legalább száz ilyet felsorolt), ám arra vette a hangsúlyt, hogy valahol odafönn is együttműködni kéne. Már mint a két minisztérium közt. (NKÖM és Oktatási Minisztérium) De legszebbek, legmegszívlelendőbbek korreferátumát záró szavai voltak. Szabadon idézve: az iskolai könyvtár része a könyvtári rendszernek, azzal azonos szabványok szerint működik, az információs világháló összekapcsolja szó szerint is az összes többi könyvtárral, de működését mégis egyetlen közösség szabja meg, az jelesül, amely oktatási és nevelési céljaira, céljai megvalósítására létrehozta és működteti.

Freisinger Jenő (a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségének elnöke) nagyelőadást tartott, ám mondanójának lényegét és részleteit a 3K olvasói már ismerhetik (ld. 3K, 1999. május!). Némiképp, de csak némiképp ez vonatkozik *Bánhegyi B. Miksa* korreferátumára is (ld. 3K, 1999. február), hisz a pannonhalmi atyának az egyházi könyvtárakkal kapcsolatos, igen megszívlelendő gondolatai elhangzottak már az Akadémia Könyvtári Bizottságának kibővített ülésén is. Ezúttal Bánhegyi B. Miksa a hazai egyházi könyvtárak kálváriáinak remekül összefoglalt esemény- és eszmetörténetét nyújtotta, történetileg is arra hegyezve ki a kérdést, hogy a fenntartókra (persze a saját fenntartóira gondolt) erejüket jóval meghaladó teher nehezül. Itt nem az érvényesül, hogy tartsa fenn a fenntartó a maga könyvtárát, ha épp úgy akarja, hisz törvény nem kötelezi rá. Sokkal többről és egészen másról van szó. Erre a másságra Skaliczki dr. is érzékenynek bizonyult. Az egyházi könyvtárakkal, mondotta, kicsinyt más a helyet. Hisz itt több évtizedes bűnök jóvátételéről van szó. Ez a kérdéskör másüvé tartozik, mint a nyilvános/nem nyilvános kontroverzia. (Ha van ilyen egyáltalán.) Tapsot kapott Bánhegyi B. Miksa azon kijelentése is, hogy, mint mondotta, az ő statisztikája szerint, az egyházi könyvtárak, mint nem nyilvános könyvtárak nem annyira a kapók, mint inkább az adók közt vannak. Kb. tízszer annyit kérnek tőlük, kb. tízszer annyit szolgáltatnak más könyvtáraknak, mint amennyit kapnak. Pedig – Skaliczki Judit koncentrikus körei szerint – ennek nem egészen így kellene lennie.

Voltak azután hozzászólások, vitatkozó, egyetértő, módosító, visszavonó, újrakérdező, tanácskereső, kinyilatkoztató és egyéb hangnemben is bőségesen az előadások elhangzása után. Vajda Erik roppant tömör hozzászólására már utaltunk. Ő mondta azt is, előre jelezve, hogy ezúttal – kivételesen – népszerűtlen kívánna lenni (ez persze derültséget keltett, joggal). Nos, Vajda Erik epigrammatikusan tömör volt. Megkérdezte: miért a nyilvánosság kritériumától kell függővé tenni a támogatási rendszert? Formai ok, mondta, lényegtelen ok, de – többek közt azért is, mert ez az egész világon így van. Csak a – boldogult – szocia-

lizmus volt etekintetben kivétel. Ennek ez a rendje és módja. Kár ellene rugódnia. Elsősorban azt a könyvtári kört kell támogatásban részesíteni, amely kör a lakosság túlnyomó többségének könyvtári igényeit kielégíti. A támogatásra fordítható összegeket pedig kár (és értelmetlen) még jobban szétszórni.

A hosszú és – talán túlon túl is hosszas – vitát Skaliczki Judit válasza zárta. Nem igazán sok mondandója maradt a NKÖM Könyvtári Osztálya vezetőjének. És ez így volt jó. Utalnia kellett csak, mondjuk Balogh Margit, az MKE Műszaki Szekciójának elnöke szavaira, aki a fenntartókkal kapcsolatos kötelező harcra hívott fel, utalnia Vajda Erikre, aki kimondta, a fenntartó szerepét a minisztérium (a NKÖM) nem tudja, sőt nem is akarhatja átvállalni, utalnia arra, hogy a fenntartó dolga az, hogy fenntartsa a könyvtárat. Ha ő nem tartja fenn, senki más nem teheti ezt. Ha viszont fenntartja, akkor a szakmai kritériumok számonkérhetők rajta. – Könyvtárpolitikailag nem csak szükséges, hanem igen fontos konferencia volt. (VK)

Az információmenedzsment Phare projekt (1996–98) és tanulságai

A Phare projekt előzményei, háttere

A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár-Informatikai Tanszékén az 1990-es évek első felében egy TEMPUS pályázat előkészítése, illetve 1994-ben való megkezdése során alaposan megismerhettük a nyugat európai könyvtárosképzést, annak jellemzőit, változásait, trendjeit. A LISTEN TEMPUS programunk bevezetését követően 1994-ben és 1995-ben sor került az országos alapképzési hálózati együttműködés alapjainak kimunkálására a BGYTF Könyvtár-Informatikai Tanszékével, illetve három nagy könyvtárral (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Veszprémi Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete könyvtáraival) együttműködve. Erre utal a program neve: a LISTEN, mely a Library and Information Science Training and Education Network rövidítése. Mindkét tanszéken sikerült megeremteni az alapvető számítástechnikai infrastruktúrát, megindult a munkatársak felkészítése a tantervfejlesztésre, az információs technika integrálására az oktatásban, illetve néhány speciális kurzus (információhasználat, üzleti információ) kidolgozására.

1995 végén, a TEMPUS program félidejéhez érkezve felismertük, hogy a program szellemében, annak nyomdokait követve nagyon fontos lenne, hogy szakirányokat, posztgraduális képzési programot is kidolgozzunk, illetve a TEMPUS programban már csíráiban megjelenő rugalmasabb oktatási/tanulási módszereket rendszerbe foglaljuk, és a továbbképzésre kidolgozzuk, majd bevezessük.

1995 végére már világosan látszott, hogy a fejlett országok könyvtárosképzési profilja megváltozott, nagymértékben bővült informatikai (számítástechnikai) információtudományi, technikai, menedzsment, kommunikációs elemekkel (ami a tanszékek nevének megváltozásában is tükröződött), hogy megpróbáljanak

megfelelni az új foglalkozásokkal, új szerepekkel, munkakörökkel kapcsolatos „csillapíthatatlan” igénynek, elvárásnak a gazdaságban, a „privát szférában”, köz-igazgatásban stb.

Ekkor erősödtek fel a magyar felsőoktatással szembeni olyan igények, mint: a gazdasági élettel való szoros kapcsolatok létesítésének igénye, a tanszékekkel szemben az az elvárás, hogy a munkaerőpiacra minél „munkaképesebb” szakembereket bocsássanak ki, annak az igénye, hogy olyan új tanítási és tanulási módszereket tárjon fel, dolgozzon ki és alkalmazzon, melyek a csökkenő támogatás mellett a hallgatók létszámának megtartását, sőt bővítését is lehetővé teszik.

A „kesztyűt felvettük” tekintettel arra, hogy edzésben voltunk a tanterv-, és tantárgyfejlesztésben, 2 oktatónk pedig a Pannonia TEMPUS JEP, illetve a Multi-Phare programban megismerkedett a távoktatás, nyitott tanulás különböző vonatkozásaival. Ilymódon örömmel dolgoztuk ki és nyújtottuk be pályázatunkat *Az oktatás és a gazdaság kapcsolatainak erősítése c. Phare pályázat távoktatási szekciójához.*

Támaszkodhattunk az OSZK–KMK 1994-es felmérési adataira a könyvtárosok helyzetéről, ill. a képzéssel, továbbképzéssel szembeni igényekről (igények skálája, személyzeti követelmények, az információtechnika hatása stb.) Regionális szinten, abban az időben fejeződött be az a felmérés, mely a Vas megyei kis- és középvállalatok tanfolyami igényeit tárta fel (informatikai, nyelvi képzés). Egy, ugyancsak 1994-es országos áttekintés, kimutatta (dr. Tóth Gyula), hogy a magyar könyvtári-informatikai képzés sokat tett a társadalom növekvő és differenciálódó igényeinek kielégítésére, bár 5 évvel azelőtt azt prognosztizálták, hogy az 1990-es évek közepére évente 500 hallgató folytatja majd egyetemi, főiskolai tanulmányait a 6 magyar KIT-en, a valóságban csak 200-250 a számuk, a nappali, levelező tagozatot egyaránt beszámítva. A fenti felmérésekből, áttekintésekből, illetve a külföldi és hazai szakirodalom tanulmányozásából kitűnt, hogy a könyvtárosok, információs szakemberek „piaca” új, differenciált és rugalmasabb képzési kínálatot, struktúrákat igényel, beleértve a nyitott és távoktatást is főként a továbbképzési formákban.

Abból indultunk ki, hogy a könyvtárakban is nő a projektalapú, illetve vállalkozási információs szolgáltatások szervezése (az MKE által kezdeményezett Vállalkozói Információs Projekt (VIP) jó példa erre, melynek tanfolyami oktatásában (1994-1995) ott voltak a tanszék oktatói is). Másrészt a könyvtárosok mellett, más neven, címeiken világszerte nőtt az igény olyan szakemberek iránt, akik *információmenedzselőként, információszervezőként* kutatási, vállalati illetve non-profit jellegű tevékenységek információellátását támogatják, felhasználva a másik szakjuk tanulása során megszerzett felsőfokú szakismereteiket. E téren is voltak Magyarországon előzmények, gondoljunk csak az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár ez irányú kezdeményezéseire az 1990-es évek elején.

Tanszékünknek, mint a koordinátornak a projektben való részvételre konzorciumi tagokként sikerült megnyerni:

Magyarországi partnerekként: Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék (ELTE KIT); Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata; Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Szombathely; Vas megyei Ipari és Kereskedelmi Kamara, Szombathely; REMEK, Szombathely.

Európai Unió partnerekként: The University of Wales, Department of Library Information Studies, The Royal School of Library and Information Science, Copenhagen; The University of Wales, Department of Library and Information Studies, Aslib. The Association for Information Management, London; FID Section on Training and Education; Consortium of North Jutland.

A pályázatot 1995 őszén dolgoztuk ki és nyújtottuk be az alábbi címen: Nyugat-Magyarország gazdasági fejlődésének előmozdítása az EU Információs Menedzsment Távtanulási Rendszerei adaptálásával (PHARE PMU Programme HU-94. 05 „Az oktatás és a gazdaság kapcsolatainak erősítése” c. program keretében. A projekt száma: 0301-L004. 23. (A támogatási döntés 1996. májusában született meg, a projekt 5 fázisra bontva 1998. augusztus 31-ig tartott, és összesen 105 ezer ECU támogatást kapott.)

A projekt fő céljai és feladatai:

Vezető EU-beli képzőintézmények információmenedzsment posztgraduális programjának adaptálása a magyarországi igényeknek megfelelően, a magyar gazdaság, ipar, kereskedelem, szolgáltatások fejlesztése érdekében (különös tekintettel a nyugat-magyarországi régióra). Megfelelő kommunikációs, információs, technikai és nyelvi készségekkel rendelkező kompetens szakemberek képzése az európai színvonalnak megfelelően. A rugalmas, nyitott távoktatás meghonosítása a magyar informatikai képzési és oktatási hálózatban.

Olyan szakirányú továbbképzés bevezetésére gondoltunk, mely perspektívájában, szakmai víziójában épít a könyvtárosi szerepre, annak megújítását, kiterjesztését segíti elő, az információmenedzselői, közvetítői, tanácsadói, integrálói funkciók betöltését könyvtáraknál, más szervezeteknél, vállalatoknál. Abból in-

dultunk ki, hogy az információs és könyvtári szolgáltatás a szervezeti stratégia és taktika, a probléma-megoldási folyamat integráns részévé válik. A könyvtáros egyik főszerpe az aktív és kreatív közvetítő, információmenedzselői szerep.

A Phare projekt feladatai:

1) A magyarországi, különös tekintettel a nyugat-magyarországi regionális igény felmérése az információmenedzsment képzés, továbbképzés nyújtására távoktatási rendszerben.

2) Vezető EK-beli képzőintézmények információmenedzsment továbbképzési programjainak tanulmányozása, adaptálása a magyarországi igényeknek megfelelően.

3) A magyar oktatók felkészítése a nyugati partnerek segítségével, a távoktatási program magyarországi körülményeknek megfelelő fejlesztésére és nyújtására.

4) A felmért igényeknek, trendeknek megfelelő képesítési, képzési követelményrendszer, képzési programok kidolgozása, tanterv és tananyagok tervezése, készítése, folyamatos karbantartása, megújítása.

5) Az információs szakemberek továbbképzését szolgáló távoktatási programok előkészítése, bevezetése, tesztelése, továbbfejlesztése az európai színvonalnak megfelelően, a „hagyományos” képzés kiegészítőjeként és alternatívájaként.

6) A számítógépes, multimédia, hálózati nyitott tanulási, távoktatási módszerek kikísérletezése és bevezetése, a nyitott (virtuális) osztályterem modelljének terjesztése a képzésben, továbbképzésben.

A projekt szervezeti keretei

A fentebb említett konzorciumi tagintézményeken kívül sikerült megnyerni az alábbi országos és nemzetközi partnerek együttműködését:

A BDTF-ről: Angol Nyelv és Irodalom Tanszék, Pedagógiai Intézet, a Társadalomtudományi Intézetben belül a Művelődéstudományi és Felnőttoktatási Tanszék, illetve Szociológiai és Politikatudományi Tanszék.

Magyarországról: Magyar Könyvtárosok Egyesülete Vas megyei szervezete; Nemzeti Távoktatási Tanács; Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára; Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara, Gazdasági Informatikai Tanszék, Pécs; Széchényi István Főiskola, Győr; Veszprémi Egyetem; Budapesti Műszaki Egyetem.

Az Európai Unióból: The Robert Gordon University, Aberdeen; Queen Margaret College, Department of Communication and Information Studies, Edinburgh; Hochschule für Bibliotheks- und Informationswesen, Stuttgart; Fachhochschule für Informationsberufe, Eisenstadt (FIB), Verband für Informationswirtschaft (Bécs).

A projekt stratégiája és munkacsomagjai

A Phare projektet egy fejlesztési stratégia részeként tekintjük, melynek kidolgozásában igyekeztünk az intézményi kereteket túllépve regionális, országos, illetve nemzetközi méretekben gondolkodni. A stratégiában szándékaink szerint egymáshoz illeszkedett a célrendszer, az emberi, a szervezeti, tartalmi, módszer-

tani, a technikai tényező. Hangsúlyt kapott benne a felsőoktatási funkciók (képzés, továbbképzés, kutatás-fejlesztés, szolgáltatás) egymást segítő kibontakoztatása is.

A célok teljesítésére az alábbi öt „munkacsomagot” dolgoztuk ki:

1. Igény, problémafelmérés
2. Oktatók felkészítése
3. Tanterv-, tananyagfejlesztés
4. Infrastruktúrafejlesztés
5. Képzési/továbbképzési programok bevezetésének előkészítése, illetve bevezetése

Az egyes munkacsomagok kidolgozása, szervezése és végrehajtása a projekt 5 fél-fél éves fázisának megfelelően ment végbe, mindegyik tervezési dokumentumokkal kezdve és jelentésekkel végződve, melyek egyaránt kiterjedtek a projekt tartalmi, módszertani pénzügyi vonatkozásaira (a dokumentáció egyaránt készült magyar illetve angol nyelven.)

Fejlesztésünket a rendszerszemléletre építettük: követve a sort, mely a problémák igények, szükségletek elemzésével kezdődik, a célok kitűzésén, a megfelelő feltételek megteremtésén, a programok bevezetésén keresztül halad, majd folyamatos értékeléssel, továbbfejlesztéssel „zárul”. Arra törekedtünk, hogy a felismert kihívásoknak, felmért igényeknek, „megrendeléseknek” mind a célokban, a szemléletben, a tartalomban, a módszerekben, mind pedig az alkalmazott technikában megfeleljünk.

A projekt célkitűzéseinek megvalósítása

1. Igény-, és problémafelmérés – a képzési/továbbképzési igények, kínálat felmérése

Az igényeket, trendeket, problémákat a szakirodalom, az álláskínálati és -keresleti adatok, illetve a kérdőíves felmérések révén tártuk fel. A könyvtári/információmenedzsment programok nemzetközi alakulására, tartalmi, módszertani, technikai szempontjainak elemzésére szemletanulmány készült. (Pálvölgyi Mihály, 1996. 41 p.)

Az információmenedzsment, illetve a távoktatás iránti igények meghatározására 1996. június-szeptember között a nyugat-magyarországi gazdasági, non-profit szervezetek körében került sor felmérésre, 1997. augusztusában pedig a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjai között tájékoztunk a továbbképzési igényekről. A nyugat-magyarországi felmérés (melyben Pallósiné Toldi Márta, dr. Pálvölgyi Mihály, illetve Balogh Imre vett részt) azonosította az információmenedzsment távoktatási program iránti igényeket, termelő, szolgáltató, közigazgatási és egyéb szervezetek körében. (Vas, Zala, Győr-Moson-Sopron megyében). A kérdőíves felmérést interjúk egészítették ki. A vizsgálat eredményei alapján – kétféle tudáskészlet adhat jó beválási esélyt a tervezett képzés résztvevőinek.

1) A helyi társadalom felé forduló információmenedzser, különös tekintettel a dokumentációs, információ-feldolgozó munkafolyamatokra, környezeti infor-

mációk kezelésére, a tájékoztatói források kiválasztására, a szolgáltatási-image építésének eszközeire.

2) Termelésre orientálódó információmenedzser, különös tekintettel a szervezet tevékenységének technológiai szintű ismeretére, az ehhez szükséges dokumentumok gyűjtésére, rendszerezésére, feltárására, szolgáltatására, a termék-szerkezet módosításához szükséges trendek, prognózisok, műszaki újdonságok áttekintésére, prezentálására, a döntésre jogosult státuszokhoz, a controlling információk előállítására, ill a terméknepszerűsítési, ügyfélszolgálati ismeretekre (marketing, PR technikák).

A könyvtárosok, információs szakemberek képzési, *továbbképzési piacának* az áttekintésére felhasználtuk a Felsőoktatási felvételi tájékoztatókat, a témakörrel kapcsolatos szakirodalom, konferenciák eredményeit, a Heti Világgazdaság, a Katalist, az MKE tájékoztatók álláshirdetéseit, különös tekintettel a munkáltatók által megfogalmazott feladatkörökre, követelményekre, elvárásokra, felkínált lehetőségekre, az állásajánlat gyakoriságára.

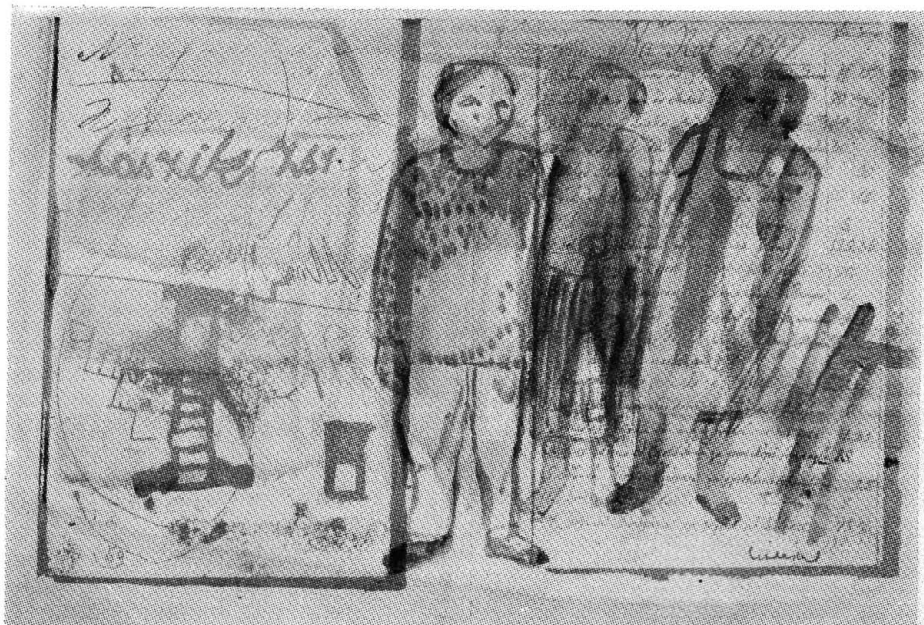
Az állásajánlatok *tanulmányozása* a gazdasági, közigazgatási, illetve nonprofit szervezeteknél kimutatta az informatikai szakemberek iránti intenzív igényt. Általánosítva, olyan szakemberekre van szükség, akik rendelkeznek helyi hálózati, távhálózati tapasztalatokkal, kommunikációs készségekkel, idegen nyelvtudással, a team-munka készségével. A könyvtárakban a számítástechnikai, nyelvi készségek növekvő szerepe volt szembetűnő.

Tanulságos volt a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Informatikai Menedzser posztgraduális programjának tanulmányozása, amelyben az elsősorban közigazgatási, műszaki háttérrel jelentkező résztvevőket az informatikai rendszerek hatékony szervezésére, vezetésére, működtetésére készítették fel. Ugyancsak a BKE jeleskedett az Információs menedzsment c. kézikönyv és jegyzet kiadásában (mely CD-ROM-on is megrendelhető). Ebben elsősorban a gazdasági információs rendszerek és információkereső rendszerek legkorszerűbb típusainak működtetéséről, fejlesztéséről, naprakészen tartásáról van szó.

Hol a helyünk a nap alatt? Hol a helyünk az információs szakemberek képzési piacon? Mi az, amit a könyvtár-informatikai tanszékek vállalhatnak? Meddig mehetünk el az alapképzésben, a továbbképzésben? „Csak” a könyvtárak számára képezzünk-e, vagy növelve a konvertibilis ismeretek, képességek arányát, esetleg szélesebb kör számára? Olyan kérdések voltak ezek, amelyeket nálunk is fel kellett vetni. Megválaszolásuk összefügg azzal, hogyan szemléljük az információs társadalmat; hogyan értelmezzük a könyvtártudományt, információtudományt. Mi a Phare projekt keretében azt próbáltuk feltérképezni, hogy meddig terjedhetnek a könyvtárosképzés határai, mik azok a területek, ahol elmélyülten értéket és professzionális tudást tudunk közvetíteni.

2. A projektben részt vevő kollégák felkészítése: a humán potenciál, együttműködés fejlesztése

A humán potenciál fejlesztése elsősorban az BDTF KIT, ELTE KIT oktatóira koncentrálódott, de kiterjedt a BDTF Központi Könyvtára, a Vállalkozói Központ, Kereskedelmi és Iparkamara illetve a Szombathelyi Önkormányzat munkatársaira is.

A felkészítés, felkészülés célja többretű volt: egyrészt a könyvtárosok, információs szakember szerepváltozást követő szemléletbeli, másrészt az új ismeretekből fakadó tartalmi, harmadrészt a távoktatásból, a rugalmas módszerekből adódó módszertani és technikai fejlesztés. Abból indultunk ki, hogy stratégiánkat, mindennapi tevékenységünket az határozza meg, hogy milyen képet, ideált alakítunk ki a jól képzett szakemberről/könyvtárosról, információs szakemberről.

Megismertük a nyugat-európai eredményeket a szemléletbeli, tartalmi és módszertani modernizáció terén, és azokat megpróbáltuk a sajátos magyar elvárásoknak, viszonyoknak, lehetőségnek megfelelően alkalmazni. Ezt szolgálták az egyéni, illetve csoportos külföldi tanulmányutak, távoktatási tréningek, vezetési tréningseminárium, az online világhiállításra való részvétel, és számos nemzetközi konferencián való részvétel, pl. a FID világkonferenciáján Grazban, 1996-ban. A konferenciákon való részvételt mindig összekötöttük a Phare projekt valamely vonatkozásáról tartott előadással. Ily módon további partnereket sikerült szereznünk, nemcsak Nyugat-Európában, hanem Lengyelországban is ahol Torunban Information Management nemzetközi programot szerveznek Maria Sliwiska koordinálásában. A kiváló nemzetközi oktatógárdával működő, részben távoktatási programnak már magyar hallgatója is volt.

A Nyugat-keleti mobilitás keretében 8-an jöttek Magyarországra, konzultációkat, esetenként kurzusokat tartottak. A távsegítség, távkonzultáció lehetőségeivel is élhettünk.

A távoktatás módszertani felkészítésre a külföldi partnereknél, a GATE továbbképzésen (Közép-Magyarországi Regionális Távoktatási Központ), belső módszertani továbbképzésen, illetve önképzésen keresztül került sor.

A felkészítés fő eredményei:

- 21 szakember követelmények szerinti felkészítése (BDTF KIT, ELTE KIT) a távoktatási programok bevezetésére, a külföldi tapasztalatok adaptációjára, a fejlesztésre.
- Konzorciumi kapcsolatok kialakítása és fenntartása (a) a Szombathelyi önkormányzattal (b) a Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvánnyal, és (c) a Kereskedelmi és Iparkamarával az információmenedzsment képzés támogatására.
- Távoktatáspedagógiai, távoktatástechnológiai ismeretek és készségek elsajátítása, az oktatók felkészülése (BDTF KIT, ELTE KIT) a külföldi tapasztalatok adaptálására, a tananyagok megírására, a támogatási program kidolgozására, a továbbképzési távoktatási program(ok) bevezetésére.
- 2 munkatárs felkészítése az NT szerver működtetésére az információmenedzsment programban.

3. Tanterv-, és tananyagfejlesztés

Az eredeti célunk az volt, hogy Információmenedzsment szakirányú továbbképzési programot dolgozzunk ki, fogadtassunk el, akkreditáltassunk és indítsunk. A programot az ELTE, JPTE, a BKE Központi Könyvtár, BME Központi Könyvtár illetve az ONBKK egyes munkatársaival közösen dolgoztuk ki. A két éves program a tervek szerint az alábbi blokkokból állt:

(a) vezető/alapozó blokk (kommunikációelmélet, információtudomány, információ és társadalom, kultúraelmélet, gazdasági alapismeretek, hálózati architektúrák),

(b) könyvtári és információs blokk (információforrások, információfeldolgozás, információs szolgáltatások),

(c) közgazdaságtani blokk (információgazdaság, információmenedzsment, vállalkozói ismeretek, információmarketing),

(d) informatikai blokk (adatbázisok elmélete, hálózati információs szolgáltatások, adatbázisok építése, kezelése, számítógépes rendszerek menedzselése, csoportmunka számítógépen),

(e) kommunikációs blokk: kommunikációs készségfejlesztés, kutatásmódszertan.

Úgy terveztük, hogy a kötelező blokkok elsajátítása után a különböző háttérrel (diplomával) érkező hallgatók a továbbképzés 2. évében három szakirány között válogathattak: gazdasági, műszaki, illetve kulturális információmenedzsment. Minden egyes tárgynak részletesen kidolgoztuk a célrendszerét, kimenetét, tartalmát, struktúráját, időkereteit, módszereit, felhasználható forrásait, értékelési módszereit. Sajnos a Magyar Akkreditációs Bizottság nem fogadta el, bár a Felsőoktatási Tudományos Tanács pozitívan értékelte, elismerve az „információmenedzsment” posztgraduális képzés társadalmi jogosságát, célszerűségét.

Időközben felismerve, hogy milyen körülményes és bizonytalan egy új szak indítása, szélesebb körben gondolkodtunk, több „vasat is tartottunk a tűzben”. Ilymódon a tartalmi és módszertani fejlesztéssel összefüggésben 1997-től már több szinten is sor került tantervfejlesztésre, a műveltségi tartalmak át- és újrafogalmazására, a törzsanyag, a szakirányok, a választható tárgyak körének átgondolására, tekintettel a Phare projekt követelményeire.

A Phare projekt kibontakozása során így már szélesebb kört céloztunk meg, a következő célcsoportokat tartva szem előtt:

1. alapképzésben részt vevők (nappali, levelező-távoktatási tagozatos) hallgatók,
2. szakirányú felkészítésben résztvevők,
3. továbbképzéseken részt vevő könyvtárosok, információs szakemberek. A kidolgozott programok bevezetésével kapcsolatos eredményekről az 5 pontban számolunk be.

A tantervfejlesztéssel együtt járó tartalmi modernizációhoz *módszertani modernizáció* társult, nőtt az oktatási folyamat egyénre bontottsága, a speciális kollegiumok, választható tárgyak, az egyéni, illetve kiscsoportos projektmunka szerepe. Nyitottabb, rugalmasabb, igényeknek, elvárásoknak jobban megfelelő módszereket és technikákat kerestünk.

Bár a „tartalmi modernizáció” lehetőségeit meghatározza, behatárolja a két-szakosság (e magyar sajátosság), a rendelkezésre álló óraszám, a tartalom szervezésében kétségkívül nagyobb hangsúlyt kaptak a modulok, a teljesítményképes tudás elsajátításának igénye és lehetősége, a munka melletti rendszeres vagy esetenkénti továbbtanulás külön szempontjainak, lehetőségeinek kutatása és kidolgozása.

Tananyagfejlesztés, tanulástámogatási rendszer

A tantervfejlesztéssel együtt járt a tananyagok és módszerek fejlesztése. A Phare keretében lehetőség nyílt az egyéni tanulást jobban szolgáló, nyitottabb, rugalmasabb tananyagok tervezésére, készítésére, tesztelésére, kiadására.

Módszertani útmutató készült a projekt résztvevői számára, mely a jegyzetírás-hoz, a tanulástámogatáshoz egyaránt fontos és egységes szempontokat adott.

A tananyagfejlesztés eredményei

A tananyagok szerzői a BDTF KIT, ELTE KIT, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára, a Janus Pannonius Tudományegyetem, Gazdasági Informatikai Tanszék munkatársai közül kerültek ki.

Részben vagy egészben a következő tananyagok készültek el és állnak kéziratban, elektronikus formában, vagy nyomdai kiadásban programjaink, elsősorban a továbbképzéseink rendelkezésére:

Nyomtatott anyagok

A kinyomtatott tananyagokat + jellel jelöljük. Az elektronikus formában készületeket * jellel.

<i>Elméleti, technikai tárgyak</i>	
Kultúraelmélet	Bejczy Károly
Kommunikációelmélet	Kovács Mária
Információtudomány	<i>Pálvölgyi Mihály et al.</i>
Számítógépes rendszerek architektúrája	Dugmanics Imre
Információtechnika	Ördögné Kovács Mónika
Exceļ (a Kutatásmódszertanhoz kapcsolódva)	<i>Balogh Imre</i>
<i>Könyvtári-információs tárgyak</i>	
Információforrások+	Rétfalvi Gábor
Információfeldolgozás, információkereső nyelvek+	Pálvölgyi Mihály
CD-ROM kalauz. HTML-távoktatási anyag*	Murányi Péter
Információs szolgáltatások (Internet) számítógépes oktatóprogram*	Kora András
Kulturális információforrások	Ferenczi Zsuzsanna
<i>Rendszerszervezési, -fejlesztési tárgyak</i>	
Adatbázisok	Sütheő Péter
<i>Menedzsment, információgazdasági tárgyak</i>	
Információmenedzsment (tanulási útmutató)	Dobay Péter
Információmenedzsment. PowerPoint prezentáció*	Dobay Péter
Marketing könyvtárosoknak, információ-menedzsereknek+	Alföldiné Dán Gabriella
Menedzsment	Bobokné dr. Belányi Beáta
Információs vállalkozások	Pálvölgyi Mihály – Irene Wormell
<i>Kommunikációs, nyelvi, kutatás-fejlesztési tárgyak</i>	
Kutatásmódszertan	Pallósiné Toldi Márta, Csorba József
Special English for librarians and information managers+	Pálvölgyi Mihály et al.
Special English hanganyag (kazetta, CD) HTML változat modellje, 2 Unit*	Pálvölgyi Mihály et al.

Az elkészült anyagok tárolása, forgalmazása a Phare Irodával kötött szerződésnek megfelelően történik.

4. Infrastruktúrafejlesztés

A modernizációhoz (s erre intenek az utóbbi évek megélt tapasztalatai) megfelelő feltételekre van szükség! A nagy kérdés, hogy mik a fejlesztés tárgyi, pénzügyi forrásai? Jellemző, hogy mindeddig a könyvtári-informatikai tanszékek, így a BDTF KIT is csak pályázatok (hazai, pl. Nemzeti Kulturális Alap, illetve európai, pl. TEMPUS, Phare) tudta fejleszteni infrastruktúráját. Az infrastruktúrafejlesztés nem állhat meg, hiszen a 3-4 éve vásárolt gépek bizonyos célokra már szinte alkalmatlanok (pl. NT-szerver melletti működésre, Internet hatékony használatára). Mivel a könyvtárakra is érvényes ez a „szabály”, a projektírási tapasztalatok gyűjtésére bevezettük a projektmenedzsment tárgyat az elektronikus információszervezés betétlapos kurzusban.

A projekt infrastruktúrafejlesztési eredményei

- 1 Rank Xerox másológép, 4 asztali számítógép, 1 Philips multimédiaprojektor, valamint számos kisebb berendezés a BDTF-en,
- 1 DTK Pentium PCI szerver üzembeállítása az ELTE KTT-en,
- BDTF KIT honlap létrehozása és működtetése az IM programokkal kapcsolatos tanulási anyagok, információk, tesztek bemutatására, az oktatók és hallgatók közötti kommunikáció elősegítése,
- A hálózati nyitott távoktatás kidolgozása.

5. Képzés/továbbképzési programok bevezetésének előkészítése, illetve bevezetése

A tanterv- és programfejlesztés eredményei

Az alábbi képzési formákban hasznosítottuk az Információmenedzsment Phare projekt eredményeit:

- 4 éves új alapképzési tanterv (nappali, levelező-távoktatásos), amelynek 3. évében vehető fel az Információmenedzsment szakirány (bevezetés az 1997/98. tanévben),
- 4 éves alapképzésben 2 éves betétlapos program – Elektronikus információszervező program (bevezetés az 1998/99. tanévben),
- 2 éves szakirányú továbbképzési program (akkreditációja függőben),
- rövidebb (40-100 órás) továbbképző tanfolyamok programjai (bevezetés az 1998/99. tanévtől folyamatosan).

A kidolgozott programok és beindításuk összhangban áll a BDTF stratégiai célkitűzéseivel, amely a képzés sokszínűvé tételét, a nem-tanárképzési szakok erősítését, a minőség emelését hangsúlyozza, valamint szorgalmazza a felsőoktatás rugalmasabb formáinak a megteremtését, stratégiai tervében szerepel a felsőoktatás és a gazdaság szorosabb együttműködésének erősítése, a régió ezirányú segítése.

A szakmai alapképzésben már használják az elkészült jegyzeteket (Special English, Információfeldolgozás, információkereső nyelvek, Információforrások), ugyanez vonatkozik a másoddiplomás képzésben résztvevőkre.

A szakirányú továbbképzési program kidolgozásával kapcsolatos munka nem veszett kárba. Eredményeire épülve az információmenedzsmentet az alapképzésbe integráltuk, (még részben TEMPUS támogatással) kidolgoztuk és az 1997/98.

tanévben bevezettük az új tantervet, melyben a három szakirány között helyet kapott az Információmenedzsment. Részletesen kidolgoztuk a szakirányok egyes tantárgyainak célrendszerét, tartalmát, struktúráját, egymásraépülését. A szakirányválasztás előtt álló hallgatók zöme vonzónak találja az „IM”-et.

Az elektronikus információszervező betétlapos program, illetve a továbbképzések további kidolgozásában és nyújtásában a Phare projekt mellett nagy segítséget jelentett a *Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Kollégiumától* kapott laborfejlesztési támogatás. A Tanszék a nyertes pályázat (száma: 71.344) alapján korszerű labort rendezett be, és bocsátott a főiskolai képzés, tanulás, továbbképzés szolgálatára. A négyféléves elektronikus információszervezési betétlapos programot az 1998/99. tanévben dolgoztuk ki (cél, kimenet, tartalom, szerkezet, eszközök) és vezettük be, melynek eddigi eredményeiről a nyíregyházi Workshop-on adtunk számot. (Az előadás rövidített változata a Könyvtári Levelező/lap-ban jelenik meg).

Vas megyei gyakorló könyvtárosok számára Integrált könyvtári rendszerek, Hunmarc, Internet, Intranet, multimédia kurzusok tartására került sor.

A konzorciumon belüli munkamegosztás értékelése

A BDTF KIT mint koordinátor szerepe

A Tanszéknek 10 főállású oktatója van. Az utóbbi években, elsősorban belső, országos továbbképzések, illetve a nemzetközi kapcsolatok, programok révén olyan kollektíva fejlődött ki, mely ötvözi a hagyományos „könyvtárosi” értékeket a legmodernebb informatikai ismeretekkel. A kutatási-fejlesztési irányokra támaszkodva alakultak ki az oktatási, továbbképzési területek: az információtechnológia, információszervezés, információszolgáltatás, menedzsment stb. A távoktatási jegyzetek írásában való részvétel (szerző, lektor, szerkesztő, technikai szerkesztő stb.) a tanszék minden tagját érintette, akik ily módon módszertani képességekre tettek szert az önálló tanulást hatékonyabban segítő tananyagok írásban.

A Tanszék mellett a BDTF más szervezeti egységei is aktívan részt vettek az egyes információmenedzsment specializációk kidolgozásában, így a Művelődéstudományi és Felnőttoktatási Tanszék, az Angol Tanszék, valamint ISES is (Institute for Social and European Studies). Ugyancsak a BDTF-en fontos szerepet kap az Oktatásszervezési és Szolgáltatási Intézet (OSZI), mellyel a számítástechnikai és információ- (oktatástechnológiai) alapképzésben, az ECDL-vizsgákra való felkészítés kimunkálásában egyeztetünk. Az OSZI egyben az alakuló Távoktatási Központ katalizátora is.

A magyarországi partnerek szerepe

A tantervi programok kidolgozásában, tananyagok készítésében jelentős szerepet vállalt különösen az ELTE Könyvtártudományi és Informatikai Tanszéke, a JPTE Közgazdasági Kara, illetve a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára.

Az ELTE KIT kiemelt szerepet játszott az alábbiakban: az oktatók felkészülése, felkészítése a távoktatási programok oktatására (tananyagkészítés, tanulástámogatás), tantervek, kurzusok kidolgozása, távoktatási jegyzetek írása, infra-

struktúrafejlesztés, szerver üzembe állítása. A projekt tapasztalatait jól hasznosította a 2 éves kiegészítő képzésnek és szakirányainak tartalmi, módszertani kidolgozásában.

A projekt eredményességéhez nagy mértékben hozzájárultak a nem-felsőoktatási szervezetek is: a szombathelyi Önkormányzat, a Vállalkozói Központ, a Vas megyei Kereskedelmi és Iparkamara. A velük való együttműködésnek köszönhető, hogy városi szinten is létrejöhetett egy távoktatási konzorcium és egy Távoktatásért Alapítvány.

A távoktatási tananyagok fejlesztése a Nemzeti Távoktatási Tanács (NTT) útmutatásai szerint és felügyelete alatt történt: ez alapfeltétel ahhoz, hogy Magyarországon a széleskörű felnőttképzési-továbbképzési formákban terjeszteni lehessen a tananyagokat a jövőben. Azokon a helyeken, ahol a feltételek adottak, a továbbképzési rendszerben helyi konzulensek, mentorok vehetők majd igénybe, akik közvetlen segítséget nyújthatnak a tanulás támogatásában.

Az EU partnerek szerepe

A programok előkészítése és a felkészülés során nagy segítséget kaptunk az EU-parknerektől. Mód nyílt programjaik tanulmányozására (tantervek, tananyagok, módszerek) és azoknak a magyar körülményekhez illő adaptálására. A részben vagy egészben kidolgozott tárgyak egy része kifejezetten Magyarország integrációját (Eu-Info tárgyak), ill. a globális, európai információs hálózati szolgáltatásokban való részvételét segíti. Az EU-partnerekkel való konzultációk segítettek erősségeink és gyengeségeink számbavételében, tudatosításában.

Segítségükre, kompetenciájukra a továbbiakban is számíthatunk:

- RSL, Koppenhága: – információmenedzsment master program;
- RGU, Aberdeen: elektronikus információmenedzsment program;
- Fachhochschul-Studiengang für Informationsberufe, Eisenstadt – információmenedzsment program;
- Verband für Informationswirtschaft in Österreich – szakmai gyakorlatok, tanulmányutak szervezése;
- Aslib. The Association for Information Management, London – továbbképzések, távoktatás szervezése és módszertana;
- FID/ET (Nemzetközi Dokumentációs Szövetség Oktatás-képzési Bizottsága) – clearinghouse szolgáltatások, módszertani tanácsadás.

A projekt vezetése, marketingtechnikák (reklám, PR, promóció)

A projekt vezetésében, adminisztrációjában a BDTF Projekt-irodája, és a Pénzügyi Osztály, Munkaügyi Csoport munkatársaira támaszkodhattunk „házon belül”, „házon kívül” pedig elsősorban az ELTE KIT-re, illetve a koppenhágai RSL-re. A projekt révén javult a távoktatási csapat-szemlélet, a munkatársak részvételük, fejlődött a munkastruktúra.

A projekt céljait, menet közben születő eredményeit hazai és nemzetközi konferenciákon tártuk a nyilvánosság elé:

- (a) Networkshop, Informatika a Felsőoktatásban, Debrecen, 1996. augusztus;
- (b) FID-világkonferencia, Graz, 1996. október;

- (c) BOBCATSSS nemzetközi szimpózium, Budapest, 1997 január, 3 előadás:
- (d) ELTE Pedagógiai Tanszék, doktorandusok konferenciája, Budapest, 1997. június:
- (e) LISTEN TEMPUS zárókonferencia, Szombathely, 1997. június, 3 előadás:
- (f) IFLA világkonferencia, Koppenhága, 1997. augusztus:
- (g) BOBCATSSS nemzetközi szimpózium, Budapest, 1998. január, 3 előadás:
- (h) Phare konferencia, Siófok, 1998. május:
- (i) BME Multimédia Konferencia, Budapest, 1998. június, 1 poszter:
- (j) Krakkó, nemzetközi könyvtár-információtudományi konferencia, 1998. június, 2 előadás:
- (k) BOBCATSSS nemzetközi szimpózium, Pozsony-Bratislava, 1999. január, 2 előadás.

A BDTF KIT honlapján is megjelennek a tantervi, programinformációk.

A projekt legnagyobb sikerei, eredményei

A Phare projekt segített abban, hogy jobban meghatározzuk szerepünket az információs tudományok és szakmák világában, erősödjön az identitásunk, szembenézzünk az informatika, számítástechnikai kommunikációelmélet stb. kihívásaival, s azokat úgy próbáljuk meg integrálni a könyvtárosi tudásba, hogy annak identitását, értékeit megtarthassuk.

Közvetítő szerepünk átgondolása egyre sürgetőbb, mivel a növekvő elektronikus információforrások hatékonyságát az emberi tudás megszerzésében és gyarapításában nagy mértékben gátolja az információk viszonylagos szervezetlensége, a megszürtés hiánya, gyakran a keresés esetlegessége. A projekt egyik fontos eredménye, hogy bebizonyította, hogy a könyvtárosi-dokumentátori szemlélet és tudás hatékonyan segíthet az információk célirányos megszerzésében, közvetítésében, a tudás „menedzselésében”. Ehhez természetesen komplexebb tudásra (kommunikációs, nyelvi, vezetési, szervezési, keresési, technikai) van szükség.

Programjainkkal (koncepció, cél, tematika) igyekeztünk egyértelművé tenni, hogy esetünkben nem az informatikai rendszer menedzseléséről, nem informatikai menedzserekről, rendszergazdákról van szó, hanem információmenedzselőkről, akiknek fő feladata az információk gyűjtése, feldolgozása, kezelése, integrálása, szolgáltatása. Az identitás, a megkülönböztetés révén sikerült a kapcsolódási pontokat is feltárni pl. a főiskola informatikai egységével. Úgy véljük, hogy az Internet, számítástechnika, „informatika” technikai eufóriája után most jön el a könyvtárosok ideje, az elektronikus hálózatokban, forrásokban döntő módon érvényesülhet a felhasználóorientált („ügyfélorientált”) könyvtárosi, információszervezési, információmenedzselési tudás.

Nyugati szakértők szerint napjainkban a könyvtárosok, információmenedzselők fontos kihívással kell, hogy szembenézzenek: hogyan lehet az embereket a tudás megszerzésében, a személyes autonómiára való felkészítésben, az életminőség javításában, a kreativitás kibontakoztatásában, az értékek közvetítésében, a konstruktív életvezetés kibontakoztatásában segíteni, amikor a médiák szíriénjei esetleg egészen más irányokban csábítanak.

A Phare pályázatunk két szempontból jelent újdonságot: egyrészt (a fentiekben részletezett) szemléletbeli és tematikai szempontból, hiszen a kidolgozott képzési, továbbképzési programok olyan feladatokra készítene fel, melyek Magyarországon akkor még újak, vagy újszerűnek számítanak; másrészt módszertanilag is, hiszen a rugalmas, nyitott és távoktatási módszerei és technikái szintén kidolgozásra vártak.

A projekt lehetővé tette a könyvtárosok minőségi távoktatása tárgyi, szervezeti, kereteinek megalapozását: az információmenedzselést középpontba állító kidolgozását, a tananyagkészítést, tesztelést, kiadást, az oktatók távitanításra való felkészítését, az infrastrukturális feltételek javítását.

A kidolgozott tanterveket, valamint az azokhoz készült tananyagokat (jegyzeteket, tanulási útmutatókat) folyamatosan karbantartjuk, figyelembe vettük az e szakterületeken bekövetkező gyors változásokat (pl. telekommunikációs hálózatok alkalmazása, Internet, multimédia változásai).

A kidolgozott és bevezetett programok hozzájárulhatnak a könyvtár-informatikai tanszékek, intézmények közötti együttműködés fejlesztéséhez, az új lehetőségek feltárásához, mind az alapképzési szakirányokban, mind pedig a továbbképzésben.

A projekt segítette a felsőoktatás és a gazdaság közötti kapcsolatok erősítését, a továbbképzési program mentori, gyakorlati bázisának megteremtését a projektben résztvevő könyvtárak, valamint a vállalkozói központ, kamara, önkormányzat, illetve a szakmai egyesületek révén.

Az Európai Unió partnerek információmenedzseléssel kapcsolatos programjainak, tananyagainak, módszereinek megismerése és részbeni adaptálása segít bennünket az integrációban. Időközben a BDTF-en létrejövő Európai Dokumentációs Központ révén a könyvtárosképzés új impulzust és gyakorlóléhelyet kapott.

A kidolgozott programjainktól a következőket várjuk el:

- legyenek rendszerközpontúak, rugalmasak, demokratikusak,
- nyújtsanak konvertibilis készségeket, ismereteket (informatikai, nyelvi, gazdasági, menedzsment ismeretek),
- közvetítsék a legújabb európai eredményeket,
- modern tanulási csomagokkal és hatékony szervezési formákkal (intenzív csoportfoglalkozások, számítógépes laborfoglalkozások, egyéni és csoportos konzultáció) támogassák a tanulást,
- tegyék lehetővé az elmélet és gyakorlat integrációját az információs erőforrások menedzselésének elsajátításában,
- biztosítsák a tanuláshoz szükséges alapfeltételeket a számítógépes laborokban, a nyitott tanulási központokban, megfelelő szervezéssel a partnerkönyvtárakban, regionális távoktatási központokban is,
- segítsék elő az EU-beli és magyar IM tanmenetek kölcsönös elfogadását, a kreditek átszámítását, besztását,
- legyenek költséghatékonyak és időtakarékosak,
- szolgáljanak alapul további fejlesztésekhez az informatikai és telekommunikációs vállalatok bevonásával az információmenedzsment képzésbe/továbbképzésbe.

A projekt végrehajtása során felmerült legfontosabb problémák

Az eredmények, sikerek mellett számos problémánk is volt, melyek azonban végső soron mindig megoldást „provokáltak ki” és tanulsággal szolgáltak. A tervezett és megvalósult tevékenységekre utalva, azokat összehasonlítva már a fentiekben is beszámoltunk néhány változtatásról.

Pénzügyi, anyagi problémák

A Phare távoktatási projekt eredeti célja a University of Wales könyvtár információmenedzsmenzt távoktatási rendszerének és tananyagainak adaptálása volt. Ezt azonban végül is anyagi okokból nem vállalhattuk. Így „kényszerültünk” arra, hogy a saját programtervezéshez alaposabb igényfelmérést végezzünk, amely kimutatta, hogy egy külső távoktatási rendszer adaptálása a magyarországi viszonyok között, legalábbis akkor, 1996-ban még korai lett volna, hiszen másképp alakultak a gazdasági információs igények, másképp a technikai, pénzügyi stb. lehetőségek.

A pénzügyi probléma „segített” abban, hogy a felmért magyarországi igényeknek megfelelő új programokat, tananyagokat dolgozzunk ki, figyelembe véve a nyugati partnerek (The Royal School of Library and Information Science, Koppenhága, Aslib. The Robert Gordon University, FID) tanácsait, programjait, tananyagait.

Komoly pénzügyi problémát jelent néhány újabb fejlemény is (pl. a TB-vel kapcsolatos szabályozások).

Kompetencia-fejlesztési problémák

A projektben résztvevők zöme nem rendelkezett távoktatási, nyitott, rugalmas tanulási rendszerekkel kapcsolatos tapasztalattal, magas heti óraterhelése, elfoglaltsága miatt sok energiájába került, hogy elsajátítsa a szükséges ismereteket. Ebben módszertani útmutató, önképzés segített.

Technikai, infrastrukturális problémák

Komoly energiát igényelt a gyors gazdasági, technikai változások követése. Mindez megtanított arra, hogy rugalmasak legyünk, képesek a koncepció megfelelő módosítására, tervek átcsoportosítására, újrafogalmazására.

Infrastrukturális problémáink voltak és vannak, összefüggésben az eszközök szoftverigényével, karbantartásával, kellékek beszerzésével. Ugyanakkor egyfajta éberség alakult ki bennünk, így viszonylag jó infrastruktúra áll a tanszék rendelkezésére a Phare projekt által kezdeményezett, a Nemzeti Kulturális Alap laborfejlesztési pályázata révén kibővült programok nyújtásához (számítógépes labor, xerox másolókapacitás, Philips multimédia projektor).

A továbbképzéseken való részvétellel kapcsolatos komplex problémák

A továbbképzési programokat kidolgoztuk, ezeket a Kataliston keresztül hirdettük. Néhány rövid programot sikerült megvalósítanunk. A kihelyezett képzés iránt is komoly igény van, hiszen a megrendelő, felkérő könyvtár szempontjából ez az optimális a munkaszervezés, az idővel való gazdálkodás szempontjából. Erre került sor a BDMK-ban, illetve a celldömölki Kresznerich Ferenc Városi

Könyvtárban Internet, Intranet és multimédia kurzusok révén. Ugyanakkor a hosszabb időtartamra meghirdetett rendezvénysorozatainkra kevés volt a jelentkező (utazási, idő- és költségterítési problémák miatt). A tapasztalatokból okulva új, rugalmas formákat és eszközöket dolgoztunk ki, melyek egyaránt magukban foglalják a konzultációk, intenzív számítógépes laborfoglalkozások adta lehetőségeket, a kifejlesztett hagyományos és elektronikus anyagok alapján történő egyéni tanulást és az egyéni tanulás támogatását különböző formákban (levelezéssel, Interneten keresztül, személyesen konzultáció formájában), valamint a továbbképzés végén újabb csoportos összejövetelt a számítógépes labor adta lehetőségek maximális kihasználására. Laborunk a továbbképzésben résztvevők számára az egyéni tanulóhoz is rendelkezésre áll, közösen meghatározott időrend szerint. Remélhetőleg az NKA Könyvtári Kollégiumától a résztvevők költségeinek fedezésére igényelt támogatás, illetve az új továbbképzési rendelet segít abban, hogy a számítógépes laborjainkat még hatékonyabban használhassuk a könyvtárosok továbbképzésében.

A projektben elért eredmények fenntarthatósága, folytathatósága és továbbfejlesztési lehetőségei

A Phare projekt segített a *felsőoktatási funkciók megújításában*, annak tudatosításban, hogy az együttműködő tanszékeknek egyaránt kell betölteni oktatási-képzési, kutatási-fejlesztési, tudományos és szolgáltatási (továbbképzési, szaktanácsadási stb.) funkciókat. A tanszékek kis létszámára való tekintettel elengedhetetlen az ésszerű együttműködés, a szerves kapcsolódás.

A képzés most forduloponthoz ért. A modernizáció számos feltétele még hiányos, lemaradásban vagyunk. Más, új, virulens tanszékek, vállalkozások lépnek fel kezdeménycőzen saját körükben (különbféle „informatikák” neve alatt) az információs társadalom felsőoktatási előkészítésében. Célszerű, hogy a könyvtár- és információtudományi tanszékek még aktívabbak, dinamikusabbak, előretökintőbbek legyenek.

Stratégiára van tehát szükség, mely a nemzeti, regionális és globális stratégiákra, a rendelkezésre álló eszközök mellett az elérhetőkre is épít. A szemlélet és a szakmai, valamint pedagógiai tudás állandó és összehangolt fejlesztésére van szükség. A tanszékeknek az eddigiéknél meghatározóbb szerepet kell vállalniuk a továbbképzésben, különös tekintettel az új továbbképzési rendelet kihívásaira. Annak érdekében, hogy mindezt meg tudjuk valósítani, még nagyobb összhang, intenzívebb együttműködés szükséges a képző intézmények között: egymásra figyelés, egymásra épülés, az alapképzés és továbbképzés rendszerének összehangolása.

Elkezdődött a nyomtatott tananyagok adaptálása HTML-formára is. Ez tovább folytatódik, amihez – ha jó minőséget akarunk – csapatmunka szükséges. Kiemelten fontos a könyvtárosok továbbképzésében a konzulensi (tutori) rendszer működtetésének fejlesztése, a „*didaktikus párbeszéd*” követelményeinek megfelelően kombinálva a személyes részvételen alapuló egyéni, ill. csoportos konzultációt, vitát, workshopot, szervezett laborfoglalkozást az elektronikus levelezés, elektronikus fórum adta lehetőségekkel. Tapasztalatokat gyűjtöttünk a „vir-

tuális osztályterem” koncepció, az Interneten keresztül történő információ-átadás és ellenőrzés, a hálózati tanulás lehetőségeinek felmérésében.

Az országos képesítési követelményrendszer s azzal összefüggésben a kreditrendszer kidolgozása folyik, és ehhez a nyugati partnerintézmények támogatását igényeljük. Gyakorlatukhoz hasonlóan megfontolandó, hogy a továbbképzésekhez is rendeljünk kreditértékeket.

A jövőbeni tevékenységeket számos tényező határozza meg:

Helyi szinten: intézményi távoktatási stratégiai terv, illetve a Távoktatási Centrum koncepciójának kidolgozása a BDTF-en, Távoktatásért Egyesület létrehozása Szombathelyen, illetve a szélesebb körű távoktatási együttműködés kialakítása Szombathely, Eger, Pécs, valamint a Budapesti Műszaki Egyetem között.

Regionális szinten: A nyugat-magyarországi Eurorégióban egyre intenzívebbé váló információs-kommunikációs szolgáltatásfejlesztés. (TeleRegions Network-höz való csatlakozás).

Országos szinten: a tanszékek egymás közti, illetve a szakmai egyesületekkel, a minisztériummal és a Nemzeti Távoktatási Tanáccsal való kapcsolatok fejlesztése, bekapcsolódás az országos erőfeszítésekbe.

Nemzetközi szinten: a kapcsolatok továbbépítése bilaterális formában az EUCLID, illetve BOBCATSSS keretében valamint regionális együttműködés igénye osztrák, szlovák, lengyel, szlovén partnerekkel.

A rövidítések feloldása

Aslib	Aslib. Association for Information Management
BDTF	Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Training College
BDTF KIT	Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtár-Informatikai Tanszék
BDTF OSZI	Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, Oktatás szervezési és Szolgáltatási Intézet
ELTE KIT	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Könyvtártudományi-Informa- tikai Tanszék
FID	International Federation of Documentation and Information
IFLA	International Federation of Library Associations
IM	Információmenedzsment, Információmenedzselés
JPTE	Janus Pannonius Tudományegyetem – Janus Pannonius University
RSL	Royal School of Library and Information Science
SZIF	Széchenyi István Főiskola, Győr

Pálvölgyi Mihály

Osztályozási rendszerek a világhálón

1. Bevezető

A World Wide Web (WWW, röviden Web) és vele az általánosan hozzáférhető és felhasználóbarát felületek megjelenését követően viharos gyorsasággal születtek meg és fejlődtek hatalmas rendszerekké a különféle *keresőszolgáltatások*, mint például az Alta Vista, HotBot, Infosec, Magellan, excite, Yahoo*, Magyarországon pedig az Alta Vizsla, Heuréka, Hudir. Ezekre a rendszerekre szemantikai szempontból nemcsak a hagyományos online adatbázisokhoz képest könnyebb kezelhetőség, hanem az asszociatív gondolkodással jobban összhangban álló keresési struktúrák is jellemzők.

A Web keresőszolgáltatásaiban alkalmazott információkereső nyelvek/osztályozási rendszerek a felhasználó szempontjából fontos jellemzői a következők:

- kizárólag természetes nyelven alapulnak;
- rendkívül rugalmasan használhatók;
- rendkívül változatos típusú információk kereshetők egyazon információkereső nyelvvel/osztályozási rendszerrel (a dokumentumleírásoktól kezdve a tesztelési információkon, menetrendeken, telefonszámokon, statisztikai adatokon, utazási információkon át a magánjellegű tényadatokig).

Könyvtáros szempontból figyelemre méltó és nem valami köztudott, hogy a hálón belül ugyanúgy megjelent az a két alaptípus, amely a könyvtári világban hagyományos: az egyedi szavakat alkalmazó „nyelv”, ill. a hierarchikus struktúrákba szervezett osztályozási rendszer.

Az előbbieket túlnyomórészt automatikus indexeléssel feltárt indexszavas (szabad szövegszavas) információkereső nyelvek. Az ilyen keresőnyelvet használó szolgáltatások (Hot Bot, Infosec, Heuréka stb.) leszedői általában kötött szótár nélkül válogatják ki a szövegszavakat. Ritkán előfordulnak közöttük már olyanok is, melyekben kötött szótárat, néhányukban (pl. Alta Vizsla, Kolibri) tezauruszt is használnak. Ez utóbbi szolgáltatások információtételeinek relevanciája általában lényegesen nagyobb.

Az utóbbiak hierarchikus osztályozási rendszerek (melyeket a Yahoo, Hudir stb. keresőszolgáltatásokban alkalmaznak). Az osztályozási rendszert és a benne többnyire intellektuálisan feltárt információtételek (html-rekordok, tényadatok) együttesét szokták nevezni Internet katalógusnak. Bennük a hierarchikusan strukturált osztályok szerint rendeződnek a tételek.

Ugyanaz a keresőszolgáltatás sokszor mindkét rendező rendszerrel szolgált (pl. Alta Vista, Lycos, Magellan, Hudir).

---

* A pontos márkanév a felkiáltójelet is tartalmazza (Yahoo!), melyet a jobb olvashatóság kedvéért elhagytunk.

Az alábbiakban a Web keresőszolgáltatásaiban alkalmazott osztályozási rendszerek néhány jellemzőjét fogjuk áttekinteni.

2. Az Internet-katalógusok osztályozási rendszerei

A Web keresőszolgáltatásaiban alkalmazott osztályozási rendszereket a Yahoo példáján mutatjuk be, mely a jelenleg ismert katalógusok között egyike a leggazdagabb választékot kínáló szolgáltatásoknak. Belépőlapja (portálja) az 1. ábrán látható.

Yahoo! Auctions - 1000's of items to bid on - <u>Pokemon</u> , <u>Beanie Babies</u> , <u>video games</u> , <u>Furbys</u> ...		
<u>Shopping</u> - <u>Yellow Pages</u> - <u>People Search</u> - <u>Maps</u> - <u>Travel Agent</u> - <u>Classifieds</u> - <u>Personals</u> - <u>Games</u> - <u>Chat</u> <u>Email</u> - <u>Calendar</u> - <u>Pager</u> - <u>My Yahoo!</u> - <u>Today's News</u> - <u>Sports</u> - <u>Weather</u> - <u>TV</u> - <u>Stock Quotes</u> - <u>more...</u>		
Arts & Humanities <u>Literature</u> , <u>Photography</u> ...	News & Media <u>Full Coverage</u> , <u>Newspapers</u> , <u>TV</u> ...	In the News · <u>NATO - Serbia war</u> · <u>New solar system discovered</u> · <u>Rodman released by Lakers</u> <u>more...</u>
Business & Economy <u>Companies</u> , <u>Finance</u> , <u>Jobs</u> ...	Recreation & Sports <u>Sports</u> , <u>Travel</u> , <u>Autos</u> , <u>Outdoors</u> ...	Marketplace · <u>Charity Auctions</u> - for the Kosovo relief effort · <u>Get ready for Mother's Day</u> <u>more...</u>
Computers & Internet <u>Internet</u> , <u>WWW</u> , <u>Software</u> , <u>Games</u> ...	Reference <u>Libraries</u> , <u>Dictionaries</u> , <u>Quotations</u> ...	Inside Yahoo! · <u>Y! Movies</u> - showtimes, reviews · <u>Y! Clubs</u> - create your own · <u>Y! Visa</u> - instant credit while you wait <u>more...</u>
Education <u>College and University</u> , <u>K-12</u> ...	Regional <u>Countries</u> , <u>Regions</u> , <u>US States</u> ...	
Entertainment <u>Cool Links</u> , <u>Movies</u> , <u>Humor</u> , <u>Music</u> ...	Science <u>Biology</u> , <u>Astronomy</u> , <u>Engineering</u> ...	
Government <u>Military</u> , <u>Politics</u> , <u>Law</u> , <u>Taxes</u> ...	Social Science <u>Archaeology</u> , <u>Economics</u> , <u>Languages</u> ...	
Health <u>Medicine</u> , <u>Diseases</u> , <u>Drugs</u> , <u>Fitness</u> ...	Society & Culture <u>People</u> , <u>Environment</u> , <u>Religion</u> ...	

1. ábra. A Yahoo Internet katalógus belépőlapjának részlete, melyen az osztályozási rendszer legfelső szintje látható.

Ezeknek az osztályozási rendszereknek az osztályait, függetlenül azok szintjétől, a szolgáltatók általában „kategóriáknak” nevezik. Ez és sok más elnevezéssel eltérés a hagyományostól feltehetően éppen abból ered, hogy a készítőknél nem is tudatosult: olyan rendező rendszert terveztek és használnak, melybe besorolják, osztályozzák az információtöteleteket. Innen nézve nem a rendszer logikai (kategoriális), hanem besoroló, „tartalmazó” szerepéről van szó, azaz dolgok (html rekordok) osztályairól (nem pedig html rekordok „kategóriáiról”).

A szisztematikus rendezés hiánya

A tervezők hagyományoktól való érintetlensége abban is megmutatkozik, hogy az egyes szinteken az ilyen típusú rendszerek többségében az osztályokat nem szisztematikus, hanem betűrendben jelenítik meg. Indokaik kétségtelenül

nyomósok: a lehető legkevesebb szellemi erőfeszítést szeretnének okozni a végfelhasználónak. A legfelső szinten még nem annyira feltűnő, hogy a hierarchikus rendszer adott szintjén össze nem tartozó osztályok kerülnek egymás mellé, mert ezen a szinten minden keresőszolgáltatásban a lehető leggyorsabb áttekintésre töreksenek: egy pillantással lehessen fölmérni, hogy a rendszer lényegében mit és hol tartalmaz. Az alsóbb szinteken azonban szokatlan találkozások adódnak. A Science (Tudomány) második szintjének több mind 60 osztálya például így kezdődik: Acoustics (Akusztika), Agriculture (Mezőgazdaság), Alternative (Alternatív technikák), Amateur science (Amatőrök által művelt szakterületek), Anthropology and Archeology (Embantan és régészet), Artificial Life (Mesterséges élet) stb.

A hierarchikus rendszer nem különösen „mély”: alig 3-4 szintet tartalmaz. Ezért jelenik meg a második és a harmadik szinten olykor nagyon sok osztály. A szerkesztők valószínűleg nem mernek a már széles körben megismert főszerkezeten változtatni; ilyen változtatás nélkül azonban nem oldható már meg, hogy az egyes szinteken az osztályok számát csökkentsék. Az egész emlékeztet a természetek hangyaboly-építményeire: a fejlődés szerves és nagyon gyakorlatias, mindig kizárólag a lehetőségekhez igazodik, sohasem elvekhez. Kétségtelen, hogy az elvek alkalmazásának vannak praktikus határai. De az is igaz, hogy a prakticitás túlfeszítéséből is adódnak határok. Van, amikor már nincs megtevesztőbb, mint a realitás.

A polihierarchikus szerkezet

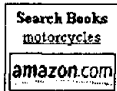
Az eddig megjelent átfogó Internet katalógusok egyetemes célú osztályozási rendszereit nem jellemzi a felosztási szempontok következetessége. Érezhető, hogy kereskedelmi szempontok érvényesülnek az osztályok fölvételében: az a felfogás, hogy „mi van azon a szakterületen eladható információ”. Csak feltételezzük, hogy a keresőszolgáltatások gépei által feldolgozott információtételek mennyiségének növekedésével a rendszerek finomszerkezete tartalmilag fokozatosan koherensebbé válik. Ugyanakkor az alkotók szakmai érintetlenségének előnyei is vannak: friss szemmel vágta neki a világ rendező célú felosztásának, s ez hosszabb távon nem maradhat következmények nélkül a hagyományos könyvtári és dokumentációs osztályozásra sem.

Különösen hasznos megoldások születtek az ilyen osztályozási rendszerek hierarchialáncai között. Ennek alapja, hogy a hypertext a kereszthivatkozások eszményi rendszere, és ezt hasznosítják a hierarchikus szerkezeten belül is. Itt is létrehozhatnak keresztirányú összefüggéseket. Ez abban nyilvánul meg, hogy egy osztály egyszerre több magasabb szintű osztály alárendeltje is lehet, az osztályozási rendszerek tehát – szemben a hagyományos egyetemes könyvtári rendszerekkel – polihierarchikusak. Ez olykor rendkívül bonyolult, néha már lehetetlennek tűnő struktúrákat eredményez, de a felhasználót nagyon jól szolgálja, mert az ismétlődések következtében a hierarchikus rendszer redundnáns.

A 2. ábrán azt láthatjuk, hogy például a Motorcycles (Motorkerékpárok) hány különféle hierarchialáncon belül jelenik meg. Mindig van egy „gazdaosztály” („szülőosztály”), melyhez a polihierarchikusan alárendelt alosztály kapcsolódik (a többi előfordulást a megjelenítésben a @ jellel jelölik).

Categories	Web Sites	Web Pages	Related News	Net Events
Yahoo! Category Matches (1 - 15 of 15)				
Recreation > Automotive > Motorcycles				
Business and Economy > Companies > Automotive > Motorcycles				
Net Events > Recreation > Automotive > Motorcycles				
Recreation > Automotive > Motorcycles > Feet Forwards Motorcycles				
Business and Economy > Companies > Financial Services > Insurance > Automotive > Motorcycles				
Recreation > Hobbies > Models > Motorcycles				
Business and Economy > Companies > Automotive > Motorcycles > Manufacturers > Honda Motorcycles				
Recreation > Sports > Motorcycle Racing				

2. ábra. A Motorkerékpárok (Motorcycles) polihierarchikus előfordulása a Yahoo osztályozási rendszerében.

A helyzet azonban ennél bonyolultabb. A szerkesztők friss szemléletét minden jel szerint nyelvészeti szempontok sem kötik gúzsba: nem sokat foglalkoznak például a homonímák megkülönböztetésével. Gyakori, hogy ugyanazzal a névvel nem ugyanazt az osztályt jelölik, hanem másikat, amelynek vagy nem ugyanaz a terjedelme (nem azonosak a hozzá besorolt információtételek), vagy nem ugyanaz a felosztása (nem azonosak az alatta megjelenő alosztályok). Például a Motorkerékpárok osztályai között van olyan, amelynek sokkal részletesebb a felosztása, mint a többinek. A „Recreation – Automotive – Motorcycles” és a „Recreation – Hobbies – Models – Motorcycles” láncban a Motorkerékpárok osztálya sokkal több alosztályt tartalmaz, és ezek elemzése alapján e két osztályelőfordulást a következőképpen kellene megkülönböztetni a többi, ugyanilyen nevű osztálytól: „Motorkerékpárok (a szabadidő és a barkácsolás szempontjából)”. A szerkesztők nyilván abból indulnak ki, hogy maga a hierarchialánc is definiálja a jelentést. Hozzá kell azonban tenni, hogy „adott esetben”. Más esetekben ugyanis eltérő hierarchialáncokban ugyanaz az osztály szerepel (pl. Motorkerékpárként), azaz az eltérő hierarchialánc nem definiál eltérően.

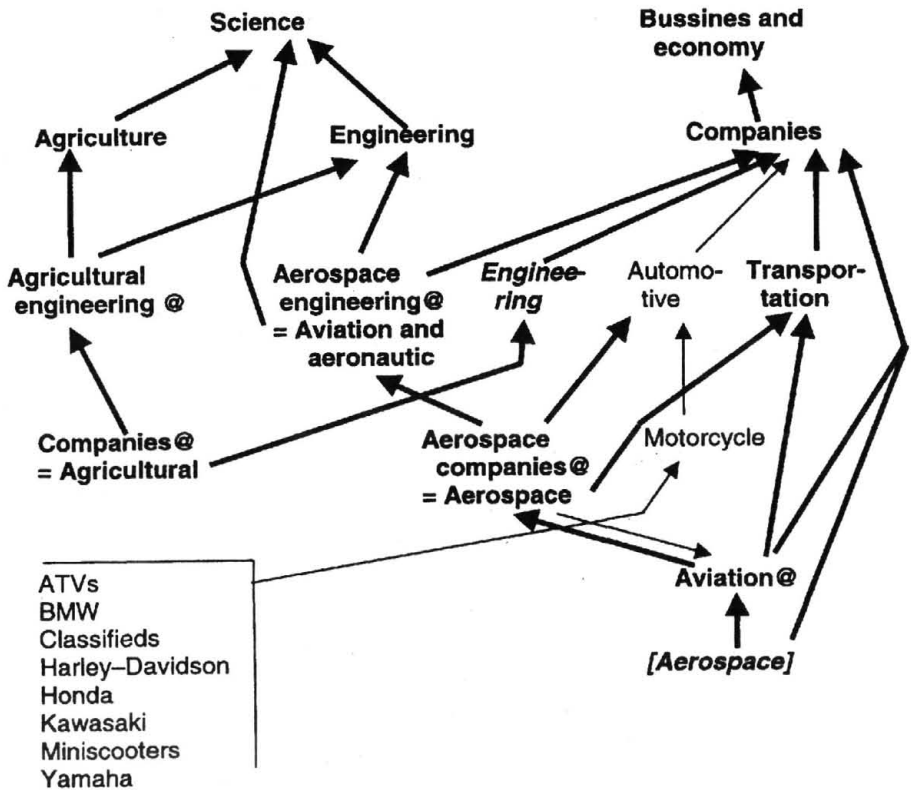
A struktúrák gazdagsága

Hogy ezeknek az osztályozási rendszereknek a rejtett szerkezeti bonyolultságát jobban lássuk, a 3. ábrán a Yahoo osztályozási rendszerének egy részletét kiemeltük, és címkézett irányított gráffal ábrázolva mutatjuk meg.

Az előbbieken tárgyalt Motorkerékpárok osztály összefüggéseit a jobb elkülöníthetőség kedvéért nem félkövéren jelentettük meg.

A gráf alapján a következők ismerhetők fel.

- Az Agricultural engineering (Agrotechnika) egyrészt az Agriculture (Mezőgazdaság), másrészt – @ jelöléssel – az Engineering (Mérnöki tudományok/Tech-nika) alosztálya.

3. ábra. A Yahoo polihierarchikus osztályozási rendszerének részlete címkézett, irányított gráf formájában.

- Az Aerospace engineering (Repüléstechnika) az Engineering és a Companies (Cégek), továbbá Aviation and aeronautic (Légügy/Repüléstan) néven a Science (Természettudomány) alosztálya, mely utóbbinak ugyanakkor tranzitív alárendeltje.

Az, hogy ugyanazt az osztályt más néven a tranzitív fölrendelt alá rendeljék, hajmeresztő a hagyományos osztályozási rendszerek ismerőjének (olyan ez, mintha a Kutyát egyrészt alárendelik a Háziállatnak, ugyanakkor Eb néven az Állatnak, melynek ugyanakkor a Háziállat a közvetlen alárendeltje). A piaci viszonyok terén iskolázott rendszertervező viszont abból indulhatott ki, hogy a Természettudományok felől nézve jobban fest az általánosabban megfogalmazott osztálymegnevezés (Légügy...), nem pedig a Repüléstechnika, amely viszont a Technika felől nézve adekvátabb osztálynév.

Azt is észre kell venni, hogy az Aerospace engineering az Engineering alá rendelve valójában olyan osztályt képvisel, amely a repüléstechnikára vonatkozó *információk* tételeit tartalmazza, a Companies alá rendelve pedig azt, amely a repüléstechnikával foglalkozó *cégek* információit tartalmazza. Ennek a példának az esetében nincs a Yahooban különbség a két osztály terjedelme (információtételei) között.

- Az Engineering esetében azonban van. Ebből ugyanis két osztályt találunk, de ez a két osztály nem ugyanaz: a Cégeknek alárendelt osztály ugyanis – melyet dőlt betűvel jelenítettünk meg – csak a műszaki tevékenységeket végző cégek információit tartalmazza, a Természettudományoknak alárendelt Engineering ezzel szemben minden, a technikára és a műszaki tudományokra vonatkozó információit tartalmazza.
- A dőlt betűvel megjelölt *Engineering* alárendeltje az Agricultural (Mezőgazdasági) [így, jelzősen], mely az agrotechnikai cégek információit tartalmazza. Ugyanennek az osztálynak az Agrotechnika alárendeltségében viszont Companies (Cégek) a neve. Ha belegondolunk, ez egész logikus: az Agrotechnika felől nézve cégekről, a műszaki cégek felől nézve meg „mezőgazdaságról”, azaz Agrotechnikai (cégekről) van szó.
- Talán a legmerészebb húzás, amikor ugyanazt az osztályt alárendelik egy másiknak, ugyanakkor fölérendelik neki. Ez a helyzet az Aerospace (= Aerospace companies @) és az Aviation között. De ha meggondoljuk, hogy ezekben az osztályozási rendszerekben egyáltalán nincs pontosan meghatározva, hogy mit is értünk tulajdonképpen azon a reláción, amely az egyes osztályokat összekapcsolja, ez a megoldás korántsem olyan hajmeresztő, mint ahogy logikai szempontból látszik. Eddig ugyanis abból indultunk ki, hogy az Internet katalógusok osztályozási rendszerei hierarchikusak, és alapvetően csak alá-fölérendeltségi kapcsolatok vannak. Valójában azonban olyan rendező rendszerekről van szó, melyekben nincs egyértelműen definiálva a kapcsolat: lehet hierarchikus (az esetek többségében), de van, amikor egyszerűen csak annyit jelent, hogy „lásd még”. Az Aerospace és az Aviation között valójában az utóbbi összefüggésről lehet szó, és ez logikailag teljesen megengedett. Más lapra tartozik, hogy ezekben az osztályozási rendszerekben a mindenkori, definiálatlan relációt csak az jelöli, hogy „az egyik következik a másik után”. Ha a tezaszabvány szerint pontosan jelölnénk a tárgyalt esetet, a 4. ábrán látható szócikket kapnánk:

Transportation	Aerospace	Aviation
A Aerospace	F Transportation	F Transportation
Aviation	X Aviation	X Aerospace

4. ábra. Yahoo összefüggések szabványos tezaszabvány formában

Az osztályok típusai

A Yahoo belépőoldalát vizsgálva többféle osztálytípus különíthető el. Könyvtárszervezési szempontból azt mondanánk, hogy ahány osztálytípus, annyiféle gyűjtőköri forrástípus.

Szakterületek, tudományok, tevékenységi körök

Arts & Humanities (Művészet és társadalomtudomány)

Business & Economy (Kereskedelem és gazdaság)

Computers & Internet (Számítástechnika & Internet)

Education (Oktatás-művelődés)

Stb.

Ezek az osztályok felelnek meg a dokumentumok hagyományos osztályozási rendszereiben alkalmazott osztályoknak, de itt is lépten-nyomon érheti az embert meglepetés: valamelyik szakterületen belül felbukkanhat apróhirdetéseket tartalmazó osztály vagy tényadatokat tartalmazó osztály stb.

Kereskedelmi jellegű osztályok:

Shopping (Bevásárlás)

Travel Agent (Utazási irodák)

Classified (Apróhirdetések, üzleti)

Personals (Apróhirdetések, személyi)

Ezek elsősorban arra valók, hogy az adás-vételt támogassák. Az osztályok erősen válogatott, csak a rendeléssel szemponyjából szóba jöhető szakterületek. Ezekben belül a besorolt információtetelekből kiindulva megrendelhetők árucikkek, utazáshoz jegyek, elérhetők a hirdetések feladói.

Adattárak, címek, helyek osztályai

Yellow Pages (Szakmai telefonkönyv)

People Search (Drótpostacím és személykeresés)

Maps (Térképek)

Ezekben az osztályokban cégek, személyek adatait tartalmazó információtetelek találhatóak, a térképek esetében pedig helyek azonosíthatók vizuálisan.

Hírek, tényadatok

Today's news (Aktuális hírek)

Stock Quotes (Tőzsdehírek)

Sports (Sporthírek)

Weather (Időjárásjelentés)

TV (Tévéműsor)

Ezekben az osztályokban tényadatok szerepelnek.

Segítségek, gondúzó

Calendar (Naptár, események)

Games (Játékok)

Pager (Letöltő)

My Yahoo (Testre szabott Yahoo)

Yhooligans (Kapcsolatok)

E-mail (Drótposta bejelentkezés)

Ezekben az osztályokban a mindennapokban hasznos eszközök találhatóak meg játékok. Valójában nem is tekinthetők osztályoknak, hanem speciális szolgáltatások belépőpontjainak.

Külön említést érdemel a Yahoo esetében, hogy már nagyon sok nyelven elérhető (a World Yahoo osztály alatt található meg az egyes nyelvi változatok, melyek nem pontos másolataik az angolnak, hanem az adott ország körülményeihez alkalmazkodó variációk (van már kínai nyelvű változat is).

Az elérhetőség nyelvi meghatározása mellett a regionális finomítás is lehetséges (Yahoo Get Local).

3. Összegezés

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy ezekben az osztályozási rendszerekben számos rendkívül rugalmasan alkalmazott megoldásra bukkanunk, ezek jelentős része a Web körülményei között akkor is beválik, ha logikailag ellentmondásos, de előfordulnak a rendszer koherenciáját gyengítő megoldások is, melyek a későbbi fejlődés során bonyodalmakat okozhatnak. Például akkor, ha a hierarchikus összefüggések mentén automatikus találatbővítést vagy -szűkítést kellene megvalósítani. Egy ilyen esetben nem kerülhető meg az összefüggések ellentmondásmentes megvalósítása. A Web osztályozási rendszereinek fejlődésében jelentős tartalékok vannak, és előbb-utóbb megtermékenyítő hatásuk lesz a hagyományos osztályozási rendszerekre.

Ungváry Rudolf

A Networkshop '99 számítástechnikai konferencia tartalomszolgáltatási szekciójának előadásaiából

Az 1999. évi, immár nyolcadik országos Networkshop-konferenciát március 30. és április 1. között, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán tartották, rendezői a Nemzeti Információs Infrastruktúra-fejlesztési Program (NIIF), a Hungarnet Egyesület és a Magyar Internet Társaság voltak.

A konferencia témakörei:

1. Új hálózati technológiák és fejlesztések, hazai Internet2
2. Új intézményi rendszerek, hálózati szolgáltatások
3. Újdonságok a tartalomszolgáltatásban
4. Közösségi információs rendszerek
5. Internet az oktatásban
6. Alkalmazásfejlesztési technológiák
7. Hálózatbiztonság

A konferenciát a vendéglátó főiskola főigazgatója, Balogh Árpád nyitotta meg, a plenáris ülésen Bakonyi Péter, a NIIF operatív bizottság elnöke arról beszélt, merre tart az Internet, merre tart a NIIF, majd a konferencia védnökin-tézményeinek képviselői köszöntötték a résztvevőket.

Ezután három napon át tartó szekcióülések következtek.

A konferenciaprogramra összesen 130 előadás-javaslat érkezett. A rendezők szakmánk képviselőinek előadásait a *tartalomszolgáltatási* szekciókba sorolták.

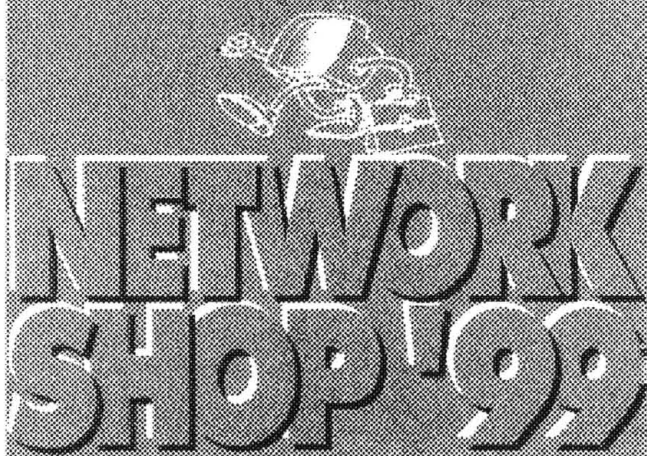
A szekcióra bejelentett és elfogadott előadások: Bakonyi Géza: Szakértői rendszer Web felületen; Breinich Gábor: A levéltári nyilvántartások számítógépesítése; Dósa Imre: Ingyen több hasznot hajt? Szoftverhasználati engedélyek jogi, gazdasági aspektusai nonprofit intézményekben; Fazekas Emőke – Goda Gábor: Könyvkereső – könyvinformációs rendszer az Interneten; Glanz János – Tornóci László: Új szolgáltatás a Pro Patientén: Merck Manual Home edition; Herdon Miklós: Egyetemi szaktanácsadási információs rendszer; Koltay Klára – Balázs László: Lelőhely-szolgáltatás osztott katalogizálási háttérrel; Koltay Tibor: Digitális könyvtárak: eredmények és kételyek; Magos György: Digitális Irodalmi Akadémia; Márkus Béla: Földügyi információs szolgáltatások; Pjeczka Etelka: Iparjogvédelmi hatósági eljárásokról mindenkinek; Rajczy Miklós – T. Bíró Katalin: Archeometriai adatbázisok a hálózaton; Sajó Andrea (MATÁV Rt.): Elektronikus folyóiratok az Interneten; Skaliczki Judit – Tóth Elek: Közgyűjtésményi együttműködés-könyvtári szerep. Az Európa Tanács ajánlásai és a hazai gyakorlat; Suhajda Attila: A kulturális szféra informatikai fejlesztéseinek sajá-

I. ORSZÁGOS KONFERENCIA

NYÍREGYHÁZA

1999. március 30–április 1.

tosságai; Szalay Istvánné–Király Péterné–Kőrösi Magda: Magyar természet-tudományi és tudománytörténeti dokumentumok az Interneten; Szenteleki Károly – Majzik Zsuzsa: Adatbázis szolgáltatás a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen; Szentpéteri József: Az Enciklopédia Humana Egyesület legújabb multimédia alkotásai; Szűcs Gabriella – Komlói József: Fehérvári könyvtárak az Interneten; T. Bíró Katalin – Rajczy Miklós: Múzeumok a világhálón 99; Takáts Béla: Közművelődési könyvtárak egy lehetséges útja az Internetre; Tószegi Zsuzsanna: A Neumann-ház fejlesztési projektjei: az SGML szabvány alkalmazása, Internet források katalogizálása, a digitalizálási technológia kialakítása; Tóth Gábor: Tartalomszolgáltatás átvitt és konkrét értelemben: szabadon hozzáférhető tartalomjegyzék-szolgáltatások a Weben; Varga Sándor: Ami kell, amit lehet és amit szabad... A CEU könyvtárának hálózati információs szolgáltatásai.

Összeállításunk e szekció részben a szerzők által aktualizált előadásszövegeiből, részben az előre beküldött előadásszövegeknek a konferenciára összeállított CD-ROM-anyagából (amely az IIF szerverén Interneten is olvasható) készült.

Közgyűteményi együttműködés – könyvtári szerep – Az Európa Tanács ajánlásai és a hazai gyakorlat (Skaliczki Judit–Tóth Elek)

Az előadás fontos megállapítása volt: *a hazai fejlesztések megfelelnek az Európa Tanács irányelveinek, s a közgyűtemények között a könyvtáraknak jellegzetes, meghatározó feladatuk van.*

Melyek a hazai fejlesztés keretei, melyek a fejlesztés módjai, és mik voltak a tavalyi tematikai pályázat tapasztalatai – e kérdések alkották a két előadó mondandójának magvát.

Az Európa Tanács a könyvtári és információs területen alapvetően az információs társadalom megvalósítását tűzte ki célul. Minden olyan infrastrukturális és hálózati vagy helyi információs technológiai fejlesztést támogatandónak tart, amely e cél elérését segíti. Határozottan megfogalmazza, hogy a nemzeti információs politikában az információs hálózat alapja a könyvtár, ugyanakkor az információs lánc része a többi közgyűtemény (múzeum levéltár) is. A közgyűteményekben lévő információt mindenütt fel kell tárni és hozzáférhetővé kell tenni. A könyvtár az a közvetítő intézmény, amely lehetővé teszi, hogy az így keletkezett információhoz bárki, korlátozás nélkül hozzáférjen. *Ez a könyvtárak alapfeladata.*

A hazai fejlesztés alapja az 1997. évi. CXL. törvényben megfogalmazott kétirányú fejlesztési trend:

- a tematikai fejlesztés, amelynek alapja a „Koncepció az országos könyvtári, múzeumi, levéltári és közművelődési információs hálózat fejlesztésére” c. dokumentum, és
- az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer kialakítása, amely a dokumentum-ellátást szolgálja.

A törvény és a koncepció célkitűzései egyértelműen az információs társadalom megvalósítását szolgálják, és minden tekintetben megfelelnek az Európa Tanács irányelveinek. A tematikai fejlesztést befolyásolják a politikai és gazdasági tényezők, az informatikai eszközök fejlettsége, valamint a társadalmi elvárások. A fejlesztés magában foglalja a teljes közgyűteményi intézményrendszert és azon belül a könyvtári rendszert.

Célja:

1. A közgyűteményi hálózat egésze olyan infrastruktúrával és feltárt tartalommal rendelkezzen, amely alkalmas arra, hogy a felhasználó az intézményrendszer bármely tagjából hozzáférjen a számára szükséges információhoz.
2. A nyilvános könyvtári rendszer bármely tagja alkalmas legyen arra, hogy bárki hozzáférjen az információhoz és a dokumentumokhoz.

E célok eléréséhez *a következő területeken kell a közgyűteményeket fejleszteni:*

- Nagyterületi hálózati kapcsolatok és a közgyűtemények lokális rendszereinek kialakítása, az ehhez szükséges hardver- és szoftverhátter megerősítése.

- Országos dokumentum-ellátási rendszerben: közös katalogizálás, megfelelő példányszámú dokumentumok, elektronikus dokumentumszolgáltatás.
- A tartalomszolgáltatás fejlesztése (a Magyar Elektronikus Könyvtár, a Neumann János Multimédia Központ és Digitális Könyvtár és egyéb intézmények révén).

A megvalósítás módja a pályázat. Az intézmények a fejlesztési koncepcióhoz illeszkedő, három évre szóló fejlesztési terveket készítene, ennek alapján határozzák meg az adott évi fejlesztési programjukat. A pályázatok elbírálásánál előnyt élveznek az együttműködő intézmények. (1998-ban 76 intézmény összesen 316 millió 800 ezer Ft támogatást kapott.)

A fejlesztések folytatásának lehetőségei:

- Ebben az évben 600 millió Ft körüli összeg van a telematikai fejlesztések folytatására.
- A tartalomszolgáltatás fejlesztése szempontjából új lehetőség a millenniumhoz kapcsolódó pályázat a „Szellemi örökség felkutatására ...”

A kurzus végén, három év múlva minőségileg fejlettebb könyvtári rendszer szolgáltatásait vehetik igénybe a felhasználók. *Remélhetőleg nem csak óhajtott álm marad a cél.*

**A Neumann-ház fejlesztési projektjei:
az SGML szabvány alkalmazása,
az Internet-források katalogizálása,
a digitalizálási technológia kialakítása:
a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) projekt
(Tószegi Zsuzsanna)**

A DIA projekt

A DIA projekt keretében 39 kortárs író és költő teljes életműve (a becslések szerint mintegy tízezer mű, vagyis 400 megabájtnyi szöveg) kerül föl az Internet-re. A strukturált tárolásra és visszakeresésre az SGML szabványt választották. E szabvány mellett szól többek között az, hogy erre épül a várhatóan néhány éven belül világszabvánnyá váló XML technológia, illetőleg hogy kidolgozták már az „átjárást” a dokumentumok bibliográfiai leírására szolgáló MARC szabvány és az SGML szabvány között.

Elsőként a dokumentumok leírására szolgáló DTD-t (Document Type Definition) kellett kidolgozni, erre Magyarországon még nem sokan készültek fel, kivéve a STEP Kft erre szakosodott munkatársait.

A DTD teljes kidolgozása a következő fázisokból tevődött össze:

- pontosan meg kellett határozni a Digitális Irodalmi Akadémia keretei között elkészülő művek keresésének szempontjait (eldöntendő kérdés volt például, hogy kereshetővé kell-e tenni a mottókat és azok szerzőinek nevét);

- meg kellett határozni a művek feldolgozásának és ezzel együtt bibliográfiai leírásának szintjét (egy verseskötetet kötetként és/vagy ciklusonként és/vagy versenként akarnak-e tárolni, illetve leírni);
- el kellett dönteni, hogy a dokumentumok/művek leírására az SGML/MARC megfeleltetést vagy a TEI fejléceket (Text Encoding Initiative header) alkalmazzuk;
- meg kellett adni magyar nyelven az SGML-mezők és attribútumok nevét, illetve ezek rövidítéseit;
- ki kellett dolgozni a dokumentumok bibliográfiai leírására szolgáló DTD-t,
- valamint a művek struktúráját leképező DTD-t.

Az első tesztek már értékelték, a projekt keretében készülő digitalizált szövegek SGML-ről HTML-re konvertált változatának hálózati szolgáltatását hamarosan bemutatja a Neumann-ház.

Internet-katalógus

A Neumann-ház fontos vállalkozásai közé tartozik a hazai internetes dokumentumok online katalógusának építése. Ma, amikor naponta kerülnek föl újabb és újabb fontos művek a magyar szolgáltatók szervereire, egyre nehezebb tájékozódni a hálózaton. Az internetes keresőprogramok bizonyos mértékig segítik a tájékozódást, de egy határon túl már képtelenség szelektálni a több ezres találati halmazok között. Világszerte óriási energiát fektetnek az Interneten lévő dokumentumok visszakeresésére szolgáló eljárások fejlesztésére. Igazán jó eredményt azok a keresőrendszerek produkálnak, amelyek a könyvtárinformatikusok jól bevált keresési rendszereit ötvözik a robottechnikával.

A Neumann-ház szerverére az OMF B IKTA pályázatnak köszönhetően 1998 nyarán telepítették az Oracle adatbáziskezelőn alapuló OLIB integrált könyvtári program 7.0-s verzióját, amelynek a katalogizálás során a multimédia-webmodulját használják. A rendszer legfontosabb jellegzetessége, hogy csatolt objektumként URL-eket (Internet-címeket) lehet megadni, és a katalógusban folytatott keresés során létrejövő találati halmaz rekordjai így a hálózaton keresztül közvetlenül behívhatók.

Az Internet-katalógus építésekor számos kérdést kell tisztázni, szerkezetét és használhatóságát alapvetően befolyásoló döntés a gyűjtőkör meghatározása. A gyűjtőköri szabályzatban először a katalogizálandó dokumentumtípusokról kellett dönteni.

Nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy hálózati környezetben mit takar a dokumentum fogalma. Ennek tisztázása után azt kellett eldöntenie a Neumann-háznak, milyen dokumentumokra terjedjen ki feldolgozó munkájuk. Döntésük: az első fázisban csak az ún. elsődleges hungarika anyagot – tehát magyar szerző magyar nyelvű, lehetőleg magyar szolgáltatónál megjelenő művét – dolgozzák fel.

Dönteniök kellett a feldolgozás szintjéről is. Álláspontjuk szerint egy folyóiratot nem elegendő csak a címe alapján katalogizálni; a hatékony tájékoztatáshoz a tanulmányok, cikkek, versek, novellák stb. szintjén, vagyis analitikusan kell az időszaki kiadványt feltárni.

A negyedik nagy kérdéskör a tartalmi visszakeresésre szolgáló tárgyszójegyzék vagy osztályozási jelzet alkalmazása.

E munkákkal párhuzamosan folyik az őszi frankfurti könyvvásárra készülő múzeumi és könyvtári CD-ROM-ok anyagának digitalizálása a Neumann-házban.

Elektronikus folyóiratok az Interneten (Sajó Andrea, MATÁV)

Az elektronikus folyóiratoknak több típusa létezik, s mindegyik más-más cézzal készült. Maga az elektronikus folyóirat – mint a klasszikus folyóirat digitalizált változata – nem mai találmány, hiszen már a '70-es években is léteztek olyan online módon vagy valamilyen adathordozón (mágneslemezen, CD-ROM-on) elérhető adatbázisok, melyek a referált dokumentumok bibliográfiai adatain és ismertetésein kívül a cikkek teljes szövegét is tartalmazták. A '80-as évek közepétől pedig már kapható volt egyes papírkiadványok digitalizált változata is.

A folyóiratok mindig is arra voltak hivatottak, hogy a legfrissebb információkat adják közre. Ám az elképesztő méretekben ránk zúduló információzuhatag áttekintése, követése szinte lehetetlen. Évente 15-20 millió cikket publikálnak a világon (70-nél több nyelven), ami azt jelenti, hogy a tudományos kommunikáció napi termése meghaladja a 80 ezer cikket!

A nyomtatott sajtó azonban változatlanul lassan készül: a napilapok átfutási ideje két nap, a hetilapoké két hét, a havi lapoké két hónap, s az sem ritkaság, hogy a kézirat beérkezése és a nyomtatás között egy év telik el. Szükségszerű és elkerülhetetlen volt tehát az elektronikus folyóiratok megjelenése, s noha a nyomtatott folyóirat még mindig a tudományos publikációk legelőbb és legfontosabb hordozója, az elektronikus információs rendszerek mindinkább teret nyernek, új lehetőségeket kínálva az információk terjesztéséhez. (Mindannyian szemtanúi voltunk annak, hogyan vált a számítógépes világhálózat néhány év alatt egy új tömegkommunikációs médiummá.)

Az elektronikus folyóiratok elterjedésének erőteljes katalizátoraként hatott a World Wide Web megjelenése is, hiszen ezen a felületen keresztül már nemcsak szöveges, hanem különféle multimédiás formátumok megjelenítése is lehetővé vált. A régi folyóirat-szerkesztési technikák kiszorításával az immáron fájlokban tárolt cikkek archiválása és adatbázisba szervezése is leegyszerűsödött. A felhasználók nemcsak a folyóiratok beszkenelt képét kapták meg, hanem különféle összefoglalókat, a cikkek teljes szövegét ábrákkal, táblázatokkal együtt, egyesítve mindezt a kifinomult keresőrendszerek, a linkek és a hypertext által nyújtott egyéb előnyökkel.

Egyes rendszerek arra is lehetőséget adnak, hogy ne csak HTML, hanem képfomátumban is kereshessük a cikkeket, így a nyomtatott folyóirat lapozgatásának illúzióját is megkapjuk.

Mindezek alapján felmerül a kérdés: elérkezt-e az idő, hogy az elektronikus folyóirat elsöpörje papír elődjét? Azt hiszem, erre még néhány évet várnunk kell.

Egyrészt azért, mert Magyarországon még korántsem vált általánossá és mindennapivá a számítógépek és az Internet otthoni használata, másrészt azért, mert ez az újfajta megjelenés a kiadóktól is új magatartásformát és hozzáállást igényel – vette fel az előadó.

Még mindig nagyon kevés az olyan kiadó, amely az elektronikus formát önállóan előfizethető egységként kezelik s ha mégis előfordul, ez az ár sok esetben többszöröse a papírkiadványénak.

A legtöbb kiadó azonban továbbra is a nyomtatott formát tekinti az előfizetési díjak elsődleges forrásának, s az elektronikus verzió elérését vagy ingyenesen biztosítja, vagy a papírformátum megrendeléséhez köti. Amíg az előfizetések kérdése ilyen heterogén képet mutat, s amíg nincs megnyugtatóan rendezve az archiválás, addig az elektronikus folyóirat csak többletszolgáltatásként fog megmaradni a felhasználók tudatában.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az elektronikus folyóiratok számának gyarapodása megállt volna, ellenkezőleg: számuk egyre nő. A kiadók mindinkább törekednek nyomtatott formátumú kiadványaik digitalizálására. Az Interneten már jelenleg is több ezer időszak kiadvány található, ezek többsége tudományos folyóirat. S bár a jelenlegi felmérések szerint a százezer legismertebb folyóiratból csak kb. háromezerhez (vagyis mintegy 3%-hoz) lehet elektronikusan hozzáférni – ezekhez is csak korlátozottan –, az óvatos becslések 2000 körül már 25-30%-ra számítanak, s ez a WWW térhódításával csak emelkedhet.

Sajó Andrea saját vizsgálódáson is alapuló, sokoldalú előadásában elemezte az elektronikus folyóiratok előnyeit, hátrányait, amelyeket azért sem idéznék most, mert az előadásnak a szerző által kiegészített változatát a TMT teljes terjedelemben közli.

Ingyen több hasznot hajt? Szoftverhasználati engedélyek jogi, gazdasági aspektusai a nonprofit intézményekben (Dósa Imre)

A szoftver drága. A nonprofit (pl. oktatási) intézmények számára különösen. Vajon a jelenlegi gyakorlat és az „oktatási kedvezmények” kielégítően szolgálják-e a szoftvergyártók és az oktatási intézmények érdekeit? Az oktatási intézmények szoftverellátásának új elméleti alapokra helyezése teremthet-e olyan helyzetet, amelyben minden érintett (szoftverszerző, pedagógus, diák) nyer valamit?

A kifejezetten vitaindítónak szánt előadás ezen kérdésekre kereste a választ a gyártók és felhasználók érdekeinek áttekintésével, a jelenlegi gyakorlat mérsékelt kritikájával és az ingyenes szoftverjuttatás mint lehetséges fejlődési alternatíva felvázolásával.

A szoftvergyártó érdekei

A szoftvertermék gyártója profitorientált piaci szereplő. A tömeges felhasználásra szánt programok kis fajlagos költséggel többszörözhetőek, tömegtermelésre alkalmasak.

Ha a szoftvert jelentős költségek, ráfordításával hozta létre előállítója, joggal várja el, hogy befektetése megtérüljön. Az árképzést ezen felül gyakorta az is befolyásolhatja, hogy a felhasználó milyen hasznot remélhet a szoftver felhasználásából. Ha egy program magas anyagi hasznot hajt felhasználójának, a gyártó természetes igénye, hogy ebből részesüljön. Az ilyen árképzés viszont a szűkös fejlesztési kerettel rendelkező nonprofit intézmények számára elérhetetlen magasságokba emelheti a szoftver árát.

A szoftver ismertsége, tömeges felhasználása, szabványteremtő jellege is fontos üzleti étéket képvisel. Ennek előmozdítására dokumentáció biztosításával, felhasználói ismeretek oktatásával, ügyfélszolgálattal, új programverziók kibocsátásával és számos egyéb módon törekednek a szoftvergyártók.

A nonprofit felhasználó érdekei, előnyös piaci tulajdonságai

A nonprofit – elsősorban oktatási – intézmények jelentős szoftver-felhasználók (lehetnek). A diákok, oktatók önmagukban is nagy létszámú felhasználói táborat alkotnak. A diákok mint felhasználók otthonukban, mikro környezetükben is terjesztik a képzésben megismert számítástechnikai kultúrát, hiszen tanulmányi feladataik jó részét nem az iskola falai között teljesítik. Ez a felhasználói csoport tehát kiváló „reklámfelületet” kínál a szoftvergyártóknak.

Az oktatási, tudományos tevékenységet ellátó intézmények lényegéhez tartozik az új, korszerű technikák keresése. A pedagógus akkor ad át hasznos tudást diákjának, ha ezek az ismeretek legalább az átadás idején még nem avultak el. Az iskola e jellemzőjét kiegészíti, erősíti az is, hogy a pedagógus az általa bemutatott világot átfogóan közelíti meg, gondolkodásmódja szükségszerűen integrálni igyekszik ismereteit. A szoftverek esetében ez nem csupán azt jelenti, hogy az

oktatásban megjelenhet egy programtermék új (újszerű) felhasználási területe, hanem azt is, hogy a pedagógusnak törekednie kell a számítástechnikai világ változatosságának bemutatására.

A nonprofit intézmények további előnye, hogy általában a szoftverfelhasználás kiváló kísérleti terepei. A diákság, az oktatók az új technikák iránt nyitottak, és a programfelhasználásuk kudarcai nem járnak olyan súlyos következményekkel, mint ha ez például egy banki vagy honvédelmi rendszerben következne be.

Az oktatásban a hasonló felhasználási területre szánt szoftvertermékek egészséges, profitérdekek torzító hatásától mentes versenye alakulhat ki, ha az intézmények ezen termékek párhuzamos felhasználására jogosultak.

Oktatási kedvezmény

A kifejtetteket nem az állam, hanem a szoftvergyártók egy része ismerte fel, ezért kedvezményeket adnak az oktatási (néha szélesebb nonprofit) felhasználáshoz. Ezek közül említésre érdemes a jelentős – akár 90% körüli – árengedmény. Sajnálatosan ez gyakorta együtt jár azzal, hogy a redukált áron a gyártó csak licenciát biztosít, a programhoz kapcsolódó egyéb, korábban ismertetett terméktámogatást nem. Ez némileg érthető, hiszen ilyenkor a silány szolgáltatással a gyártó járulékos költségeit szeretné csökkenteni, mert hasznáról már amúgy is jórészt lemondott.

Szinte bármilyen mértékben redukálják is a szoftver árát a gyártók, a nonprofit intézmények számára a fizetési kötelezettség megnehezíti a szoftverbeszerzést. Egyrészt a költségvetésből gazdálkodó intézményekben a fejlesztésre szánt pénz elvonásával lehet úgy „takarékoskodni”, hogy a működőképesség az előző költségvetési év szintjén megmaradjon. Másrészt az anyagi kötelezettségvállaláshoz általában olyan vezetői – gyakran testületi – döntés kell, amely jelentős adminisztrációs terhet ró a beszerzési javaslat előterjesztőjére. Ezzel szemben az ingyenes juttatás a szoftvergyártók jó része számára programjuk értéktelenségének képzetét kelti.

Javaslat az érdekharmonizáló szoftverjuttatásra

A vázolt érdekek összeegyeztethetők lennének. Ha az állam elismerné és támogatná a nonprofit intézmények szoftverpiaci szerepét, az oktatási intézményekben rejlő ismertetett előnyök kihasználhatóak volnának.

Az előadó javaslata szerint törvényben kellene rögzíteni, hogy az ingyenes szoftverjuttatást a gyártó a termék teljes árának megfelelő adományként könyvelhesse el. Ehhez számítási példát is adott. Ha egy programtermék ára 100 ezer Ft és a gyártó 90%-os árengedményt ajánl, bevétele 10 ezer Ft lesz. Ha csak licenciát ad, ezt elhanyagolható adminisztrációs költségek csökkentik csupán, a fennmaradó rész után pedig társasági adó fizetésére kötelezett, tehát adózott nyeresége 8200 Ft körül lesz. Ezzel szemben ha teljes értékén, de adományként adja a programot, és ezt az állam is elismeri, társasági adóalapját 100 ezer Ft-tal csökkenthetné, ami 18 ezer Ft-os adóteher-csökkenést eredményezne. Ez a jövedelem már „kitermelné” a programhoz tartozó dokumentáció és egyéb terméktámogatás költségeit.

Kérdéses a javasolt rendszerben az adományozás adminisztrációja. Ha a terméket a gyártó (forgalmazó) átadja az oktatási intézménynek, ezt a tényt megállapodás rögzítheti. Ha pedig az oktatási intézmény online letöltéssel veszi használatba a programot, regisztrációs folyamat révén történhetne az adományozás jogi dokumentálása. Az is elképzelhető, hogy a programhasználat koordinálására regisztrációs központot hozzanak létre a nonprofit intézmények, amely végezhethné az adományozott példányszámok összesítését és az adókedvezmény igénybeviteléhez szükséges igazolások kiadását.

A javasolt rendszer természetesen nem érinti az illegális programhasználat polgári és büntetőjogi jogkövetkezményeit akkor, ha a jogszabály kimondja: ingyenes felhasználás csak szabályszerű adományozás után lehetséges. Sőt, megszűnhetne a sérelem értékének megállapításában mutatkozó jogalkalmazási bizonytalanság. Jelenleg ugyanis vitatható, hogy milyen értékű a sérelem akkor, ha az intézmény kedvezményes programvásárlásra jogosult. Az előadó úgy vélekedik, a javaslat az illegális szoftverhasználat visszaszorítását is eredményezhetné, hiszen csekély adminisztrációért cserébe a felhasználó teljes terméktámogatást kaphatna.

A vázolt javaslat látszólagos vesztese az állam. Adókedvezménnyel ösztönöz egy olyan folyamatot, amely oktatási kedvezmények formájában már létezik. Az adóbevétel csökkenését – a vázolt előnyökön túl – enyhítené az a megtakarítás, ami a költségvetési támogatásból gazdálkodó nonprofit intézmények fejlesztési előirányzatának csökkenésében mutatkozhat meg.

Végül a szerző egy rövid jogszabály-montázssal illusztrálta, hogy a javasolt megoldás a magyar adójogban nem ismeretlen. Az adományozás közhasznú szervezetek esetében ma is adómentességet biztosít az 1996. évi LXXXI. és az 1997. évi CLVI. Törvény értelmében.

Mindent megváltó digitális könyvtárak? (Koltay Tibor, GATE Központi Könyvtár)

Mostanában mintha kevesebbet olvasnánk a falak nélküli könyvtárakról és az elektronikus könyvtárakról. Az utóbbi könnyen megmagyarázható, hiszen főként annak tudható be, hogy a digitális könyvtár elnevezés egyre inkább felváltja a korábban használt elektronikus könyvtár kifejezést.

A falak nélküli könyvtár kifejezéssel pedig talán azért találkozunk ritkábban, mert egyre többen kezdik felismerni, hogy a digitális (elektronikus) formában tárolt dokumentumokhoz is csak úgy nyújthatunk elérést, ha valamilyen intézmény adja ehhez a keretet.

Tegyük hozzá ehhez azt a definíciót, amely szerint a digitális könyvtárak olyan szervezetek, amelyek egy meghatározott közösség (meghatározott közösségek) számára eszközöket nyújtanak digitális művek gyűjteményeinek azonnali és gazdaságos eléréséhez. Az „eszközökhöz” tartozik a szakosodott személyzet, amely kiválasztja, strukturálja, intellektuális hozzáférésre felkínálja, interpretálja, terjeszti mindezen gyűjteményeket, amelyeknek integritását megőrzi, és hozzáférhetőségét a jövőben is lehetővé teszi.

Mi ez, ha nem a könyvtár definíciója?! Még akkor is az, ha a könyvtáros munkája az eddigiektől el fog térni.

Lesz-e tehát mindent megváltó digitális könyvtár? Bár már most is láthatunk erre példákat, várhatóan csak digitális formában aligha képzelhető el a közeljövő könyvtára. Ennek okára választ ad a meglévő digitális könyvtárak működésének elemzése és a sokak által felvetett kérdések megválaszolása.

A digitális könyvtárakkal kapcsolatos eredményeket és dilemmákat jól nyomon tudjuk követni, ha például közelebbről szemügyre vesszük az idén januárban „megnyílt” Kaliforniai Digitális Könyvtárat (California Digital Library, CDL).

A <http://www.cdlib.org> címen található könyvtár a University of California kilenc (különböző campusokon található) könyvtára mellé egy tizediket állít, más kaliforniai egyetemekkel és az államban működő egyéb intézményekkel is összefogva.

A CDL létrehozói szerint az egyetemi könyvtárak a változások korát élik, amelyben meglévő papíralapú gyűjteményeik mellett új, digitális dokumentumokat is kell nyújtaniuk. A CDL az átmenet során segít az elektronikus tartalom (dokumentumok) közös megvásárlásában és licenceinek beszerzésében. A Kaliforniai Egyetem kilenc egysége együtt jelentős vásárlóerőt jelent ahhoz, hogy kedvező árakat érjen el.

Ehhez tegyük hozzá, hogy a digitális könyvtárakkal kapcsolatos kételyek talán legfontosabb forrása a szerzői jogi problémák köré csoportosítható. Mivel a szerzői jog – a csupán szűkebb tudományos témákra specializálódott folyóiratok esetében legalábbis – a kiadók profitját védi, az elektronikus dokumentumok esetében korlátozásokkal jár. Számos kutató és könyvtáros erőfeszítései ellenére sem valósult meg ugyanis az az elgondolás, amely szerint az egyetemeknek át kellene venniük a tudományos folyóiratok egy részének publikálását.

Annak érdekében, hogy a szerzői jog követelményeinek megfeleljünk, két utat választhatunk. Az egyik, hogy az olvasók hozzáférést korlátozzuk, vagyis csak olyan anyagokhoz nyújtunk hozzáférést, amelyekre nem vonatkozik szerzői jogi oltalom. (Így jár el például a Magyar Elektronikus Könyvtár.)

A másik út, hogy bizonyos anyagok esetében a hozzáférők körét korlátozzuk. Jelentős összegekért vásárolunk egy-egy egyetemi campusra vagy egy-egy konzorciumra kiterjedő hozzáférést adatbázisokhoz, folyóiratok teljes szövegeihez és e kettő különböző kombinációihoz. Ez a kör a jövőben bővíthet könyvek teljes szövegeivel is.

Ezt tesszük, miközben a papíralapú könyvtárban korlátozás nélküli és szabad hozzáférést tudunk nyújtani könyvekhez és folyóiratokhoz, akármilyen szerzői jog védi is őket.

A szerzői jog körüli harc persze nem ért véget. A CDL is hozzá kíván járulni a tudományos kommunikáció folyamatának megváltoztatásához. A folyóiratárak robbanása és az a tény, hogy az adófizetők pénzéből támogatott kutatások eredményeinek közlése a kiadókat gazdagítja, nem tartható. Ezért például a CDL az egyetem elektronikus kiadói tevékenységének fejlődését is segíti.

A CDL legfontosabb kérdései közé tartozik a digitális anyagok hosszú távú megőrzése. Ennek érdekében felhasználják a Melvyl katalógus és a hozzá kapcsolódó index- és referátum-adatbázisok megőrzésének tapasztalatait. A licenccet úgy vásárolják, hogy megoldott legyen a digitális állományok megőrzése, és a kérdéskört intenzíven tanulmányozzák. (A CDL magában foglalja a Kaliforniai Egyetem könyvtáraiban már megszokott szolgáltatásokat, így a Melvyl mellett ott van a California Periodicals Database, amely 550 kaliforniai könyvtár folyóirat-lelőhely adatbázisa.)

A digitális állományvédelemnek nincsen kialakult, szabványos gyakorlata. Várható, hogy később – költséges módon – az elavult hordozókról, szerverekről más technológiákat képviselő eszközökre kell telepíteni az anyagokat. Ráadásul sok dokumentum a kiadóknál lesz elérhető, amelyektől aligha várhatjuk el, hogy a piaci értéküket veszített anyagokat archiválják, ezek tehát veszendőbe mehetnek.

A digitális dokumentumok mellett továbbra is nagy figyelmet fordítanak a papíralapú gyűjtemények közös használatára, mivel megítélésük szerint a nyomtatott dokumentumok a jövőben is fontos szerepet fognak betölteni. Ugyanakkor foglalkoznak a hibrid (digitális és nyomtatott) gyűjteményekre vonatkozó gyarápítási politika kialakításával.

Több okra vezethető vissza, hogy a papíralapú és a digitális dokumentumok együttélésével számolnunk kell. Először is: másként használhatók és más előnyöket mutatnak a papíralapú és másokat az elektronikus dokumentumok.

Mindenek előtt felmerül a szisztematikus, folyamatos olvasás kérdése. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a legtöbben az ötszáz szónál hosszabb szövegeket kinyomtatják, mert a számítógép képernyője nem alkalmas hosszabb szövegek olvasására. A könyvtárak számára sokkal drágább lenne a licenccel megvásárlása és a nyomtatás, mint a papíralapú dokumentumok beszerzése. A könyvtáraknak nem felel meg, hogy a fájlok minden egyes eléréséért, letöltéséért, kinyomtatásáért fizetni kelljen egy csak digitális könyvtárban. Ez csak az egyes, a könyvtárat nem használó felhasználók számára alternatíva.

Mindezek mellett a hozzáférést korlátozza, hogy a digitális könyvtárakban található multimédia-anyagok nem kezelhetők akármilyen számítógéppel. A számítógépek árcsökkenésének vannak határai, tehát igazán olcsók sohasem lesznek.

Nem utolsó szempont, hogy a digitalizálás maga is közismerten költséges tevékenység.

Közművelődési könyvtárak egy lehetséges útja az Internetre (Takács Béla, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Verseyhy Ferenc Könyvtár)

A közművelődési könyvtárak útja az Internetre annyiféle, ahány intézmény bejárta már ezt az utat. Köztük a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Verseyhy Ferenc Könyvtár útja igazából nem nevezhető rögzösnek. Mi kellett az induláshoz?

Az orientációs pontok megváltoztatása

Nagy hibát követ el az a könyvtáros, aki mindent maga akar kitalálni! Ez persze közhely, mégis sokszor beleesünk ebbe a hibába! A könyvtárak, könyvtárosok működésük, munkájuk során mindig megkeresik és megtalálják azokat a mintákat, viszonyítási pontokat, amelyekhez saját teljesítményüket mérhetik, ahonnan a mintákat megfelelő bizalommal adaptálhatják saját rendszerükbe.

A közművelődési könyvtárak, köztük a szolnoki megyei könyvtár számára ezek a tájékoztató pontok sokáig – természetesen – más, nagyobb közművelődési könyvtárak voltak, és bizonyos kérdésekben természetesen még ma is azok. A számítástechnika, az Internet, az új könyvtári technikák megjelenésekor azonban tudomásul kellett venni, hogy e könyvtártípusban nem érdemes követendő mintát keresni, mert sem az anyagi, sem a szellemi erőforrások nem teszik lehetővé e berkeken belül kiugró teljesítmények megvalósítását.

A '90-es évek közepén fel kellett tehát ismerni, hogy a nagy egyetemi, főiskolai könyvtárakra kell és érdemes figyelni. A közművelődési könyvtáraknak soha nem lesz tartalékuk arra, hogy egy zsákutcába futó fejlesztési program anyagi és erkölcsi veszteségét kiheverjék, s arra sem lesz soha lehetőségük, hogy munkájukhoz olyan szellemi holdudvart teremtsenek, mint amilyen egy felsőoktatási intézményben rendelkezésre áll.

„Kukkolás” és mersz is kellett – mondta Takács Béla, hozzátéve: a szolnoki könyvtárat olyan emberek „juttatták el az Internetre”, akiknek tanulmányi ideje alatt e technika még nem létezett, akik a számítógépről ugyan hallottak, de működés, főleg hasznos működés közben sohasem vagy csak nagyon ritkán láthatták. Tanfolyamon persze lehetett ismereteket szerezni, ezek azonban csak akkor lehettek hasznosak, ha lehetőség nyílt azonnali és folyamatos alkalmazásukra is. Ennek legegyszerűbb módja a különböző levelezőlistákba való bekapcsolódás, a „már beavatottak” vitáinak, meglátásainak folyamatos figyelemmel kísérése, „kukkolása” volt. Kiderült ezekből: gondjaival az ember nincs egyedül, s ha más nem, legalább azt meg lehet tanulni, hogy mit kell kérdezni és kitől!

A mersz a kérdések megfogalmazásához kellett. Többször bebizonyosodott, milyen nehéz az első kérdést megfogalmazni, leírni és akár csak egy szűk körű levelezőlista közönsége elé bocsátani.

A számítástechnika megjelenése a könyvtár mindennapjaiban

Ahhoz, hogy a számítástechnikus, az üzemszünet idején elvonási tüneteket produkáló „informatikus” intézményében ne lenézett csodabogár, hanem „minden titkok tudója” legyen, először is természetessé kell tenni a géphasználatot a könyvtárban. Ennek első lépése a munkafolyamatok gépre vitele, azaz az integrált könyvtári rendszer bevezetése.

A könyvtár Internetre jutásának útján itt vetődik fel először igen keményen a pénzhány, választásról tehát a tekintetben, hogy milyen szoftvert vegyenek (pl. a szolnoki könyvtár esetében) nem lehetett szó. A már évekkal ezelőtt lekötött programjuk, a TextLib volt az, amely elképzeléseiknek megfelelt, hiszen úgy gondolták:

1. olyan programot kell alkalmazniuk, amit egy nagyobb könyvtár már régebb óta használ (ez a könyvtár a FSZEK);
2. olyat, amelynek adatszerkezete korrekt, s amelyből szükség esetén a bevitt adatok kimenthetők;
3. az is szempontjuk volt, hogy minél később kezdenek hozzá állományuk számítógépes feltáráshoz, annál később végeznek vele.

A két lehetséges bevezetési mód közül (először korrekt számítógépes katalógus készítése vagy a számítógépes kölcsönzés mielőbbi bevezetése) az utóbbit választották, már csak amiatt is, hogy minél előbb, minél több kolléga legyen kénytelen munkaeszközként használni a gépeket.

Amikor az integrált könyvtári program fejlesztése megkezdődött, kevesen tudták, gondolták, hogy hamarosan alapkövetelmény lesz a létrejövő adatbázisok távoli elérhetőségének megoldása. (Nem is nagyon bízott benne senki, hogy DOS operációs rendszer alól ez menni fog, de kiderült, hogy az ezt megoldó program működtetése mindössze egy PC-t igényel, s megteszi akár egy 386-os is, egy Mbyte memóriával!)

A szolnoki könyvtárban a szorgos feldolgozó munka eredményeként létrejött egy olyan adattömeg, amellyel információszolgáltatóként megjelenhettek az Interneten, mégpedig oly módon, hogy rendszerük együtt tud működni a KözEIKat projekttel és (kis híján) automatikusan generálja a könyvtárközi kéréseket tartalmazó elektronikus leveleket.

Ha egy könyvtár a katalógusát már tudja szolgáltatni, egyéb információk közreadására is vállalkozhat – gondolták Szolnokon. Megyei elektronikus könyvtárat szeretnének létrehozni, összegyűjteni a megye közkönyvtáiról elérhető információkat (itt-ott ennek már látszanak eredményei), s próbálkoznak a megyéről, településekről Interneten megjelent információk összegyűjtésével és archiválásával is. A helyismereti információk összegyűjtése a megyei könyvtárak számára alapfeladat, s a kutatók tíz, ötven év múlva ugyanúgy fogják keresni a hálózaton ma megjelent publikációkat, mint a könyveket, hírlap- és folyóiratcikkeket.

A közművelődési könyvtárak Internetre jutása korparancs, s nem kell hozzá más, mint hogy tegyék a dolgunkat – zárta előadását Takács Béla.

**Ami kell, amit lehet és amit szabad:
a CEU könyvtárának
hálózati információs szolgáltatásai
(Varga Sándor, Közép-Európai Egyetem Könyvtára)**

A Közép-Európai Egyetem (CEU) könyvtára alapvető feladata, hogy a lehető leghatékonyabban támogassa szakirodalommal és bármely formájú szakmai információval az intézményben folyó képzést. Ami a hagyományos dokumentumokat (könyv, folyóirat) illeti, a könyvtár olvasótermeinek szabadpolcos rendszere elsősorban a könyvtári helyben tanulást és kutatást segíti, de a könyvek esetében az egyetemi közösség számára mód van kölcsönzésre is.

A CEU könyvtára alapvetően azt a célt szolgálja, hogy a lehető leghatékonyabban támogassa szakirodalommal és bármely formájú szakmai információval az intézményben folyó képzést. Ami a hagyományos dokumentumokat (könyv, folyóirat) illeti, olvasótermeink szabadpolcos rendszere elsősorban a könyvtári helyben tanulást és kutatást segíti, de a könyvek esetében az egyetemi közösség számára mód van kölcsönzésre is.

A hagyományos dokumentumok szolgáltatása mellett természetesen igyekeznek megfelelni azoknak az információs igényeknek is, amelyek legjobban elektronikus eszközökkel elégíthetők ki különféle szakmai adatbázisok elérésével akár Interneten, akár online hozzáféréssel vagy hálózaton hozzáférhető CD-ROM-on. Az igények és a lehetőségek változásai, a technikai és pénzügyi megfontolások alapján megpróbálják egy adott időszakra optimalizálni a kínált szolgáltatások választékát, ami nem mindig teljesíthető a kívánt mértékben („amit lehet”) és számos gondot vet fel egyrészt a valóságos igények („ami kell”), másrészt a jogosult hozzáférés („ami szabad”) vonatkozásában.

Ami kell

Ki tudja megmondani, hogy mi kell? Ma már szinte minden területen az adatbázisok olyan széles kínálata áll rendelkezésre, hogy megbízható döntést csak a szakterület kiváló ismerői tudnak hozni, akik rendszeresen figyelik és követik a témába tartozó szolgáltatásokat, sőt jól kidolgozott mintakeresésekkel vizsgálják meg és vetik egybe az egyes szolgáltatásokból kapható válaszok valóságos értékét.

Optimális esetben az ilyen adottságokkal rendelkező oktatók vagy a témát jól ismerő hallgatók javasolják, hogy a könyvtár fizessen elő egy-egy adatbázist, de több javaslat esetén az már a könyvtár feladata, hogy szakterület és tartalom szempontjából hasonló, de mégsem azonos tartalmú adatbázisok esetén mérlegeljen, s döntése előtt megpróbálja világosan látni az egyes adatbázisok, illetve a szolgáltatók ajánlatai közötti különbségeket. A helyzetet nehezíti, hogy néhány adatbázis-szolgáltató olyan ravaszul csomagolja az adatbázis egyes szegmenseit, hogy csak jelentős időt rááldozva lehet rájönni: a különböző csomagokban levő értékesebb anyag szinte ugyanaz, csak a körítés más. Az üzlet reményében persze szinte mindenki kínál ingyenes kipróbálási időt vagy ingyenes bemutató CD-ROM-ot, de még így sem lehet teljes biztonsággal jól dönteni.

Amit lehet

Ebbe a kategóriába elsősorban a technikai és pénzügyi feltételek sorolandók. Az utóbbiak a CEU könyvtárban bizonyára kedvezőbbek, mint a legtöbb állami oktatási intézmény könyvtárában, de itt is van költségvetési terv, itt is van egy adott időszakra meghatározott keret, amelyet nem nagyon lehet túllépni, ezért egy év közbeni új igény, például egy új program beindulása kapcsán felmerülő új adatbázis-szolgáltatás bevezetése komoly fejtörést okozhat a könyvtár vezetője számára.

A technikai feltételek megteremtése azt jelenti, hogy az egyetemen egységes módon lehet elérni a belső hálózaton keresztül az összes szolgáltatást, beleértve a könyvtár által előfizetett adatbázisokat is. Ezt az ITSU (Information Technology Support Unit) munkatársai a Novell Application Launcher használatával oldották meg, itt ugyanis a bejelentkezett felhasználó egy egyszerű fastruktúrájú menüből választhatja ki a megfelelő almenüt (pl. könyvtári célú, jogi, környezetvédelmi stb. csoportot), majd ebből egy kattintással elindíthatja az adott adatbázis keresőprogramját, függetlenül attól, hogy CD-ROM-on, távoli hoston vagy mindkettőn kombináltan történik-e a keresés, és Windows- vagy DOS-alapú programról van-e szó.

Természetesen a szolgáltatások többségét ma már Windows alatt futó programok végzik, de még vannak olyan szolgáltatások, amelyek DOS alkalmazásként futnak vagy azért, mert az adatbázishoz még nincs Windowsra írt keresőprogram, vagy azért, mert a folyamatos szolgáltatási kötelezettség miatt még nem tudták megoldani az új szoftver telepítését.

A könyvtár előfizet olyan adatbázisokra is, amelyeket az egyetemi hálózat gépeiről jelszóval védetten, web-felületen lehet elérni.

Amit szabad

A könyvtár csak abban a hálózati szolgáltatásban rendelkezik látszólag teljes szabadsággal, ahol saját könyvtári adatbázisát bocsátja a hallgatók és az oktatók, valamint a külső érdeklődők rendelkezésére, de itt is létezik egy korlát, amely megszabja, hogy a könyvtári adatbázist kezelő szoftverrel egyidejűleg hányan kereshetnek az adatbázisban. Szerencsére az nincs jogilag korlátozva, hogy az egyidejű felhasználók honnan és hogyan érik el az adatbázist.

Más a helyzet azoknál a szolgáltatásoknál, amelyeknél a rendeléskor megkötött licencszerződés előírja, hogy csak az egyetemi intézményeken belül szabad korlátlanul használni az adatbázist vagy meghatározza az egyidejű hálózati felhasználók számát is, s ezeket a feltételeket valamilyen technikai megoldással igyekszik betartatni, például jelszóval, kötött IP-címekkel, illetve IP-cím tartománnyal, esetleg mind a kettővel. Persze az is előfordul, hogy a feltételeknek csak a jogszerű használat ellenőrzésével lehet megfelelni.

A hozzáférési jogosultság korlátozása a könyvtári gyakorlatban számos kérdést vet fel: alapvetően a könyvtár nyilvánossága és a fizető szolgáltatások jogszerű igénybevétele közötti ellentmondást. Megnyugtató lehetne, hogy a CEU szerverén a külső érdeklődő meg sem találja azt, amihez nincs joga, de ez a feltételezés illúzió, nehéz ugyanis ellenőrizni, hogy aki a gép előtt ül, és egy fizetős

adatbázisban keres, valóban jogszerű felhasználó-e. Egyáltalán nem biztos még az sem, hogy a képernyőre pillantva eldönthetjük, ingyenes vagy pénzes szolgáltatást vesz-e igénybe.

Az sem célravezető, ha a könyvtári gépeken túlságosan elfedjük a szolgáltatásokat, vagyis nem tesszük lehetővé, hogy a hallgató könnyen és gyorsan megtalálja a szakmájába vágó adatbázis-szolgáltatásokat. Ebben az esetben ugyanis öngólt lőhetünk, vagyis csökkenthetjük a keményen megfizetett szolgáltatások kihasználtságát, ahelyett, hogy növelnénk.

Az abszurd helyzetet láthatóan az adatbázis-szolgáltatók is kezdik felismerni, hiszen olyan licenc-megállapodást is ajánlanak olykor, amelyben a hallgatók, oktatók és az egyetem nem oktatói státusú alkalmazottainak hozzáférési joga mellett fehéren-feketén azt is kimondják: a hozzáférési jogok vonatkoznak a könyvtár és az egyetemi számítógépes hálózat helyszíni felhasználóira is. Ez persze nem jelenti azt, hogy etikus használni egy olyan szolgáltatást, amiért más fizet. Egyszerűen a gyakorlati megoldás lehetetlenségéről van szó.

Belső és külső szolgáltatások

A szolgáltatások nagy része belső, az oktatási igényekhez igazodó, a hallgatóknak és az oktatóknak nyújtott szolgáltatás, amely szintén jelentős összeggel szerepel mind a könyvtár, mind az egyes tanszékek költségvetésében. Az egyetem angol nyelvű honlapján (www.ceu.hu) megtalálhatók az egyes tanszékekre és oktatási programokra vonatkozó információk és persze még sok más fontos információ.

Bár az elsődleges feladat a hallgatók és az oktatók információs igényeinek kiszolgálása, a belső szolgáltatás mellett az intézmény könyvtári adatbázisának bibliográfiai és lelőhely-adatai, valamint az egyes példányok pillanatnyi kölcsönzési állapota az Interneten is elérhető a www.ceu.hu honlapról kiindulva. Ha a lap alján a Library Resources opciót választjuk, majd az így megjelenő lap bal szélén a Search our catalogra kattintunk, máris rendelkezésünkre áll a webes keresőfelület.

A katalógus mellett természetesen egyéb információk is találhatóak a honlapon: a gyűjtemény ismertetése, a könyvtár nyitvatartási rendje, a könyvtárhasználati szabályzat stb., az egyetem jellegének megfelelően mindez angol nyelven. Ezen a szinten voltaképpen szétválaszthatatlanul összekapcsolódnak a külső és belső szolgáltatások, hiszen nemcsak a tág értelemben felfogott külső érdeklődők számára szólnak ezek az információk, hanem az egyetem mindenkori, leendő és volt hallgatói, oktatói számára egyaránt. *(Folytatjuk)*

Fejős László

*„Könyvek révén
sokan lesznek tudóssá az iskolán kívül is,
könyvek nélkül pedig senki sem lesz tudós,
még az iskolában sem...”*

Comenius

Olvasásfejlesztés iskolában és könyvtárban

(Tudósítás a sárospataki HUNRA konferenciáról)

Halász Magdolna igazgató asszony (Városi Könyvtár) szíves invitálása nyomán a Magyar Olvasástársaság eredeti célkitűzéseire hűen, szakmaközi – divatosabban interdiszciplináris – konferenciát szervezett 1999. május 28–29-én Sárospatakon. A két nap folyamán 31 előadás hangzott el és három bemutató foglalkozást figyelhetett végig a résztvevők 130 fős csapata. Óvónők és egyetemi-, főiskolai tanárok, gyermekkönyvtárosok és tankönyvszerkesztők, informatikusok és pedagógusok, kutatók és iskolai könyvtárosok töltöttek együtt, a kirándulást (Boldogkőváralja, Gönc, Telkibánya, Vizsoly) is beszámítva három verőfényes, örömteli és tanulságos napot. Amint konferenciánk címe is jelzi, alapvetően nem a helyzet leírására, a diagnózis pontos megfogalmazására törekedtünk, hanem jobbra a változtatás, a fejlesztés esélyeit latolgattuk, a már többé-kevésbé bevált módszereket kívántuk egymástól eltanulni.

Világosan látjuk az olvasás romló esélyeit (a mozgókép ellenállhatatlan csábítását, a felnőtt-gyerek kapcsolatok beszűkülését, a jó példák ritkulását, a pedagógus-társadalomban zajló kontraszelektív tendenciának következményeit stb.). Tehát nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy módszertani eszköztárunk meg-

újítása nélkül bizony a peremre szoruló funkcionális analfabéták száma fog csak szaporodni s mind kevesebben lesznek, akik tanulékonyságukkal, ötletgazdagsággal, megbízhatóságukkal, jól mobilizálható kulturális tőkéjükkel (örökségükkel) versenyképes munkaerőként jelennek meg a magyar (és történelmi léptékel mérve, pillanatokon belül) az európai munkaerőpiacon.

A konferencia feszes rendjében (3 db 20 perces előadást, mindig 20 perc vita követett) mindnyájan folyamatosan az „arénában” érezhettük magunkat, s nem „páholyan”. Nem szenttelen kívülállók, hanem a „nostra res agitur” („a mi ügyünkről van szó”) élményét percről-percre átélő, közösen töprengő, egymás gondolatait, tapasztalatait erősítő, korrigáló csapatszellem jellemezte együttlétnünket. Háziasszonyunk kiváló ötlete nyomán konferenciánk egyrészt a határon túli magyar kollegák népes csapatát láthatta vendégül, másrészt szakmai, baráti kapcsolatainkat bővítendő a megye különböző városaiból (Edelény, Mezőkövesd, Miskolc, Sátoraljaújhely, Szerencs, Tiszaújváros) érkezett kollégákat kértünk fel a vitavezetői, az elnöki szerepek ellátására, azaz nagyon kemény munkára. Remélhetőleg a konferencián elhangzottak egésze olvasható lesz néhány hónapon belül, ezért itt és most csupán egy kedvcsináló, figyelemfelhívó előzetes híradás megfogalmazására vállalkozom s nem a teljes program tömörített köz-zétételére.

Rögtön az első három előadó (Adamikné Jászó Anna, Horváth Zsuzsa, Balogh Mihály) külön-külön is jó magasra „tette a lécet”, mert kardinális kérdésekről, nagy felkészültséggel, a hallgatóságot megtisztelő igényességgel szóltak. Jászó Anna főiskolai tanár például a sikeres olvasástanítás alapelveit taglalva, külön nyomatékosította a kiegyensúlyozottság (beszéd, írás, olvasás együttes fejlesztését) követelményét, a mese varázslatának fontosságát, a felolvasás, a mintakövetés esélyének ismétlődő gyakorlását. Horváth Zsuzsa, az Országos Közoktatási Intézet főmunkatársa az „Olvasás és írás – a szövegértés és a szövegalkotás összefüggései” című esszéjében vizsgálati adatokra támaszkodva bizonyította, hogy a mai magyar társadalom egyik legsúlyosabb „hiánybetegsége” a nyilvánosságnak szánt írásbeli produkciók szintjén mutatható ki. Súlyos gondokat okoz a szöveg főbb gondolatainak kiemelése, a többféle álláspont egyidejű megértése. Mint hangsúlyozta, az olvasási készség fejlesztésének egyik legjobb gyakorló terepe az írásbeli munkák ismételt elvégztetése, elvégzése. Balogh Mihály főigazgató (OPKM) az 1978-as tantervek könyv- és könyvtárhasználati követelményeit két évtized távlatában is történelmi jelentőségűnek minősítette, de egyúttal súlyos ellentmondásra is felhívta a hallgatóság figyelmét: jelentős szakadék van a mai pedagógusjelöltek ilyen irányú ismeretei és a jó húsz éve érvényben lévő tanterv, illetve tananyag között.

„A legkülönbözőbb szaktárgyak tankönyveit is jól érthető, élvezhető anyanyelven kell megírni!” – hangzott Honffy Pál, köztisztviselőben álló tankönyvszerkesztő kollegánk tézise, majd példák során mutatta a jelzett követelmény hiányát, illetve a nyelvi hibák újabban jellegzetes alapvető típusait. Gereben Ferenc jó másfél évtizede kutatja a határon túli magyarság olvasási szokásait, ezek szociológiai összefüggését. Rövidesen könyve jelenik meg e tárgykörben. Most csupán annak bizonyítására vállalkozott, hogy a kisebbségi helyzet – különösen Erdélyben – egy sajátos aktivitás többletet, feladatvállalást, én-erősítő

funkciót jelenít meg az írott, nyomtatott szavakkal történő találkozások alkalomával. Pápayné Kemenczey Judit 500 gyerek írását elemezte, melyekben marandó olvasmányélményeikről vallottak. Adatai szerint az igazán mély nyomokat a koragyermekkori, családi és óvodai mesék, történetek hagynak s az iskola inkább csak tanít, mintsem az olvasás megszerettetésére nevelne. Fontosabbnak ítélve a stilisztikai, irodalomtörténeti tudnivalók besulykolását s bizony sok esetben háttérbe szorítva magát a megrendítő élményt, az egyéni olvasatot.

Sárospatakon szükségképpen megidézünk Halász Magdolna igazgató asszony segítségével Comenius négy évét (1650–1654), melyet a „nagyfényű pataki skólaban” töltött, s a műveiből máig sugárzó üzeneteket. Egyébként szinte önálló történelmi szekciót képviselt a Halász Magdolna – Róth András – Nagy Júlia előadói hármast a péntek koradélutáni órán, mert a Comenius méltatást követően Róth András székelyudvarhelyi történész, könyvtáros kollegának a XVII–XVIII. századi magyar társadalom jeles írástudóinak gondolatait gyűjtötte csokorba „az magyar nyelven való olvasás felettébb hasznos voltáról”. Majd Nagy Júlia alig egy éve az ELTE TFK magyar–könyvtár szakon diplomát szerzett tanítványunk, a Sárospatakon 1848-ban létrejött Ifjak Könyvtárának, illetve az 1896-tól Akadémiai Ifjak Olvasó Egyletének történetét elevenítette fel a mind meglepettebben figyelő hallgatóság előtt. Ilyen kisugárzó, kultúra- és társadalomformáló erejű lehetett valaha egy kollégiumi könyvtár?

Mint ismeretes, évtizedek óta feszültség van a tantervi célok és a pedagógusképzés tartalma között, s nem csupán tréfás utalás Bacsó Péter emlékezetes filmjére, ha a „helyzet fokozódásáról” beszélünk a még módosításra váró, de mégis

létező 1996-os NAT-ra gondolva. Egyszerűbben szólva: sokkal többet várunk tanítványainktól az önálló információhasználat terén, mint amennyit a leendő pedagógusoknak tantervi keretekben átadunk. Ennek a dilemmának feloldására tett rendkívül konstruktív ajánlatot előadásában Kovács Mária, a szombathelyi Tanárképző Főiskola docense, közreadva a könyvtár- és számítógéphasználati ismeretek vázlatát, melyet minden pedagógusjelöltnek tanulnia kell majd a jövőben, még ha egyelőre csupán a Berzsenyi Dánielről elnevezett főiskolán oktatják erre őket. (A példa aztán még ragadóssá is válhat!) Fülöp Géza (Töprengés az olvasás jövőjéről) és Katsányi Sándor (Információkereső gyakorlatok 12–18 éveseknek) kitűnő, gondolatébresztő előadásairól csak helyszűke miatt nem esik itt szó, hiszen mindketten leadták már a Könyvtári Figyelő szerkesztőségébe kéziratukat.

Talán a kétnapos konferencia legfelkavaróbb dolgozatát Eigner Judit a Budapest II. kerületi Ökumenikus Iskola könyvtárosa olvasta fel. Iskolájukban Orbánné Hancz Ágnes ötlete nyomán a felső tagozatos gyerekekkel havonta egy könyvet sikerül elolvasatni. Rendszerint három műből választhatnak a diákok s tudatosan széles skálán kínálják az olvasnivalót Lázár Ervintől Cooperig, Rejtőtől Vernéig, Dickenstől Kästnerig, Benedek Elektől Szabó Magdáig, Csukástól Mikszáthig, Lagerlöftől Sütőig, Durelltől Szakonyiig. Szavaiból mindnyájan erőt merítettünk! Ne siránkozzunk, ne panaszkodjunk! Tettekre, ötletgazdag kollégáink, barátaink vannak. Tanuljunk tőlük! Mert a szeretetteljes szigor, az előlegezett bizalom, a személyre szabott követelmények meghatározása s következetes számonkérése eredményes lesz. Hasonlóan ösztönző volt hallgatni mindazt, amit Restyánszki Lászlóné és Tengeri Lászlóné, a Baktatkéken működő (romatöbbségű kistelepülésekkel körülvett) Körzeti Általános Iskolában végzett munkájukról bemutattak. Évente megszervezik a szűkebb régió központjaként a Bod Péter versenyek helyi döntőit, olvasókört, diákújságot működtetnek. Könyvtár- és számítástechnikai ismereteket oktatnak, meseillusztrációs, színjátászó és bábosok köreit szervezik, iskolarádiójuk naponta megszólal. Vagyis az olvasásfejlesztést rendkívül komplex feladatnak tekintik s személyes tapasztalattal igazolhatom: céljaikat sikerrel teljesítik! Ismét egy ragyogó példa a „köriülmények hatalmának” megtörésére!

Hasonlóan torokszorító élményt jelentett a határon túli kollegák munkálkodásáról szóló tudósításokat hallgatni. (Weinrauch Katalin: 55 év után először idén kapnak ismét magyarnyelvű érettségi bizonyítványt beregszászi gimnazisták, Bada Johanna és István a vajdasági magyar gyerekeknek szerveznek(tek) olvasótáborokat és vetélkedősorozatokat, Barabás Zója egy székelyudvarhelyi középiskolában működő „Ajánlom ezt a könyvet” című mozgalom sikeréről szolt).

„A befogadó kétségtelenül magában az alkotásban vesz részt valamiképpen, amikor a művet olvassa” – idézte Orbán Gyöngyi a „Megértő irodalomolvasás” című nagyszerű tankönyv szerzője, kolozsvári egyetemi tanár a befogadásesztétika klasszikusát, Gadamert. Kiemelte az olvasás elidőzést, türelmet, figyelmes belső munkát igénylő jellegét, a mű és a befogadó közötti párbeszéd megteremtéséhez szükséges „kiművelt esztétikai érzékenység” meglétének fontosságát, mert csak ily módon okozhat örömet a szépirodalom, csakis ezen az úton járva szerez majd egyre több diák „boldogságtapasztalatot” az önfelelt olvasás közben

s egyre kevesebben érzik unalmas, kötelező leckének az írásművészet nagyjával való találkozást.

A tanácskozás központi témáját (olvasásfejlesztés) 3, szorosan egymáshoz kötődő előadás tette még nyomatékosabbá. Varga Magdolna (Budapest, Babits Mihály Gimnázium) a földrajztanítás kapcsán volt kénytelen éppen az elmúlt évek radikális történései nyomán érzékelni a tankönyvek avulásának gyorsaságát s ezért a folyóiratok, hetilapok olvasatásával kellett korrigálnia a tankönyvek „tévedéseit”, az érvényes tudást átadni diákjainak. Mint tudjuk, az olvasási készség csiszolásának pedig az egyik leghatékonyabb eszköze az ismeretlen szövegekkel való folyamatos „megküzdés”. Tóth Beatrix (Budapesti Tanítóképző Főiskola) egy a Soros Alapítvány által támogatott, a Magyar és a Nemzetközi Olvasástársaság kezdeményezése nyomán 1998 szeptemberétől elindult pedagógus-továbbképző program (Reading and Writing for Critical Thinking) alapelveiről, legfontosabb módszereiről számolt be. Szavai nyomán többen jegyzetelni kezdtek, mert világossá lett, hogy nem a múlt, az amerikai kollegák vezette éppen lezárult kurzus az igazán érdekes, hanem a jövő: 1999 őszétől 7 magyar (Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Budapesti Tanítóképző és Tanárképző Főiskola, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kara, Juhász Gyula Tanárképző és Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola) pedagógusképző intézményben indulnak el az olvasásfejlesztési módszereket oktató továbbképzési tanfolyamok, s ráadásul az itt zajló oktatás tartalma már több helyen az alapképzésben is megjelenik 1999 szeptemberében. Amint arról már korábbi hírt adtunk (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1998. március) 1997 szeptemberétől az ország 6 településének 8 iskolájában „Olvasásfejlesztés – kritikus gondolkodás” címmel egy kísérleti programot indíthattunk el ugyancsak a Soros Alapítvány segítségével. Jelen sorok írója a második év végén a már látható eredményeket és buktatókat foglalta össze röviden.

Tótszegi Zsuzsa a Neumann János Kulturális Szolgáltató Kht. igazgatója utolsó előadóként a számítógép, az Internet és az olvasás, az iskola és a könyvtár egymásra utaltságáról, egymást kölcsönösen kiegészítő jellegéről szolt meggyőzően. (A képernyőn keresünk, de amit el akarunk olvasni azt kinyomtatjuk, s a nehezen elérhető forrásművek egy része már elektronikus úton megtalálható stb.)

Kiss Endre József lelkész-könyvtárostól megismerhettük még a Sárospataki Református Kollégium Könyvtárának hányatott történetét, volt tárogatószó, történelmi barangolás a kuruckorban és a várban, megkóstoltuk a „borok királyát” és élvezettel hallgattuk Rigó Béla, a Kincskereső főszerkesztőjének „sub rosa” történeteit Balassi, Csokonai, Petőfi szélesebb körben nem ismert kalandjairól, szerelmi konfliktusairól.

A beszámoló töredékességét, szubjektivitását vállalva, az eredeti előadások hiánytalan, nyomtatott formájú terjesztését remélve, ígérve, a pünkösdi verőfényt, a támogatók és a házigazdák fáradozását, az egymásra figyelés lankadatlanságát, a megszerzett tudás örömteli megosztását minden résztvevőnek köszönve,

baráti üdvözléssel

Nagy Attila

Budán, Szent Iván hava 4-dik napján

„Egy facsemete a határban”

Lipták Pál egyszemélyes múzeumáról

„...Tíz esztendő s koromtól szabad elhatározással döntöttem sorsomról. Úgy nőttem, mint egy facsemete a határban, melyet fává növel az idő, miközben nem gondozta, nem nyeste, alakította senki, nőtt aszerint, kedvező vagy zord volt az időjárás. Ha a facsemetét durva sérülés nem éri, alakja, formája olyanná válik, mint a levele” – ez a néhány sor áll a *Lipták Pál* című, az olvasótól, lapozgatótól minden további információt, műfajmeghatározást, tartalmi eligazítást megtagadó hatalmas méretű, vaskos album élén. Hogy a kiadó nem magyarázta meg, miről is van szó – képgyűjteményről, monográfiáról, festő-bemutatóról stb. – az mindenképp helyeselhető. Lipták Pál neve fogalom, és persze nem csak a könyvtárosok körében. Mert hogy ez utóbbiak számára kicsoda ő, azt – épp ebben a lapban – nemigen lenne illendő elmagyarázni. Hisz Lipták Pál neve legendává, szinte-szinte mítosszá vált már, és joggal. Ő képviseli számunkra a hőskort, de azt a hőskort, amely szervesen át tudott nőni az újba, sőt a legújabbba is. A szabadpalc előtti időktől a szabadpalcig és a legújabb vívmányokig szakmánk történetének minden etapjában találkozhatunk nevével, és pedig kivétel nélkül a főszereplők, a jellegadók, a meghatározó egyéniségek között. Csak a legutóbb is nem kisebb személyiség szólt róla igen melegen a vele készült interjúban, mint *Ambrus Zoltán*, az MKE elnöke, és annak a békéscsabai Megyei Könyvtárnak az igazgatója, amely könyvtártól elszakíthatatlan Lipták Pál neve és működése. („...el kell mondanom, ha valaki kedvet ébresztett bennem a könyvtárugy iránt, akkor az mindenképpen ő volt. Példa volt számomra az is, ahogy ő a pályáját megfutotta, ahogy a könyvtárugyhöz viszonyult, de az is, amilyen szerepet a város kulturális közéletében betöltött. Az első perctől kezdve láttam, hogy az ő létformája az igazi alkotó értelmiségi lét. Könyvtárosi munkájára az volt a legjellemzőbb, hogy mindig létrehozott valamit, az ő tartása határozta meg az újdonságokkal, az újszerűségekkel kapcsolatos hozzáállást.” 3K, 1999. február). Szóval, közvetve/közvetítve (persze a szó hegeli értelmében, amely a közvetítést a szellem meghatározó attribútumának tekinti) nemcsak az új békéscsabai Megyei Könyvtárat, de akár magát Ambrus Zoltánt is Lipták Pálnak köszönhetjük.

Ezúttal azonban nem a nagy könyvtárosegyéniségről, hanem Lipták Pálról, a művészről van szó. Persze mindig mindenki tudta, hogy Lipták Pál festő, festőművész, alkotó. Sokan voltak és vannak ugyan, akik úgy vélik: a művészlét összeférhetetlen mindennemű „civil” foglalkozással, ám Lipták ebben is kivételnek bizonyult. Nagy könyvtáros és nagy festő, anélkül, hogy ez a kettősség bármiféle problémát jelentett volna számára (vagy ha igen, erről a kívülállók nem tudhattak-sejthettek semmit). A most megjelent album a festőt, Lipták Pált, a művészt mutatja be a ma elérhető teljességgel, gazdagsággal és – technikailag

is – világszínvonalon. A mű, a kiadvány formailag is igen sokban eltér a szokványos művészalbumoktól. 114 nagyalakú, színes reprodukciót hoz, és ezzel vége. A mű élén olvasható az általunk is idézett, enigmatikusságában is roppant jellemző, egyszerűségében is többszörösen polivalens vallomás, olvasható még egy meleg hangú köszöntő Bereczky Lorándtól, a mű végén pedig megtalálható Lipták kiállításainak pontos jegyzéke (igen hosszú lista), valamint egy rövid beszélgetés a művésszel, ám hiányzik a kötetből minden ilyenkor szokásos és szinte kötelező kellék: a művész életrajza, pályájának, működésének kronológiája, az egyes pályaszakaszok értő kritikuskok általi megállapítása és jellemzése, az egyes képek minieszékből történő elemzése, a legfontosabb méltatásokból készült szemelvénygyűjtemény, az alkotó vallomásai, önértelmezései stb., stb., stb. – Szóval hiányzik mindaz, ami – ilyen vagy olyan szinten-színvonalon – propaganda, kedvcsináló, bennfenteskedő vagy intimpistáskodó az ilyen művekben, és amelyekhez olyannyira hozzászoktattak minket, hogy hiányuk immáron beszédessé vált. Ezúttal a hiányt azt mondja, hogy Lipták képei erre a körítésre nem szorulnak rá. (Amiként Ford hirdetett annak idején, üresen hagyatva a hatalmas folyóiratoldalt, csak legalul közölte: „Itt hirdetne Ford, ha szüksége lenne rá”.) Lipták sem szorul körítésre. Megáll és beszél önmagában és önmagáért.

Csak a képek láthatók tehát, egészoldalas, szép, színes reprodukciók, az oly jellemző liptáki címekkel, amelyek általában hosszúak, és minden irodalmiaskodás nélkül is veretes szövegűek (*Málló házfalak előtt katonák vonulnak, Újra hantokká válnak a vályogfalak, Vörös váza vízében virágcsokor, Gyászbeszédek mély visszhangja csendül, Kit űz a balsors, azt mindenki űzi* stb.). E címek, kivált a képjegyzékben, egymás után állva és úgy olvasva, akár versekként is elmennének, ám szépségük elhalványul, sőt szinte megsemmisül a képeket látva-szemlélve. Ezeket a képeket nézve, persze a képzőművészetben, a hazai piktúrában járatosak fel-felkiálthatnak: az alföldi iskola! a realitást jelképi sugárzásúvá alakító, szimbólumokat veristán földre rántó irányzat nagyszerű produkciói ezek, és sorjázathatják akár a neveket is (mi megkíméljük tőle az olvasót), a hazai festészet-történet idevonható nagyjainak, az „iskolának” szent és tisztelt neveit. Ám Lipták képei – és erre tán jobban ráérezhet az, aki kevésbé járatos az iskolák, irányzatok kérdéskörében, teljességgel egyedi, egyéni, saját arccal bíró remek. Tanult, hát persze hogy tanult a nagy mesterektől. Lipták nem naiv művész, sőt! Ám eltalált, vagy sokkal inkább megtalált valamit, ami csak ő. A tájak, a házak, a szobabelsők, az alakok, a figurák, az enteriőrök, a csendéletek rekvizitumai, a gabonatáblák, a templomok (stb.) egészen sajátos fényben úsznak. Nem impresszionizmus, hanem a plain air lokális változata. A fény ugyanis máshonnan jön. Nem kívülről, hanem belülről. A sötét ég alatt a templomba siető sötétruhás alakok mellett-mögött-fölött kiragyogó sárga, barokk templomfalat és tornyot nem a nap világítja meg; az őszi szántást végző alak fölött a napkorong rozsdabarna, a lovak viszont metafizikai fényességet árasztanak; a *Perzselő szélű délután* asszonyalakját nem a perzselő nap, hanem a belülről áradó erotika teszi vörösen ragyogóvá; az *A túlsó parton emlékeink várnak* című képen az emlékek vöröse és sárgája világít, nem a romantikusan kék (szürkés-kék) égbolt fényei; az *Aranykort idéző augusztusi nap „napja”* nem a kalendáriumé, nem az égbolté, az ragyog és idézi az aranykort, nem az égitest. Ez utóbbi kép – persze nemcsak címe, első-sorban nem címe miatt – el kell, hogy gondolkodtassa az albumot lapozgatót. Itt

válik talán leginkább mítoszivá, „túlos derengésűvé” a kép. Dehát ilyen az mindenütt, még az olyan „léha” alkotásoknál is, mint a *Kis nők vihognak utcai fényben* címűnél. Pedig nemcsak a „kis nők” vihognak ezen a képen, vihog maga a kép is: a nők kis csoportja a fokozhatatlanul ironikus képi megformálás iskolapéldája, a kép szélén álló, zsákmányra-ínycsiklandó látványra leső férfialakok groteszk éhsége-közönségessége is aligha gradálható, az egész mégis mintha a goethei Lünkeusz látványa lenne. Zum sehen geboren, zum schauen gestellt – mondja a kép, és a látás-nézés itt egy másik látás-nézéssel felel, felejtethetetlen sugárzásúvá, belső sugárzásúvá mélyítve a művet.

A kiadó, csak becsülhető módon, szerény és visszafogott volt a kötet „felszerelésénél”, az ún. extrák adagolásánál. Az ismertető immáron kezdi túllépni a szerepe által diktált határokat. Akkor már inkább a vallomás: jelentős művészt és művészetet revelál az album. Bennfentes értőknek és naiv-gyakorlatlan látni tanulóknak egyaránt érdemes belső ismeretséget kötniük a művel. (VK)

(Lipták Pál. Szerk., tervezte és tipografizálta Szemenkár Mátyás. Bp. 1999. Szemimpex Kiadó. – A mű, árkedvezményel, megrendelhető a kiadónál is: 1387 Budapest 62 Pf. 37)

